

Л. УКРАЇНКА.

Ось у ночі пробудились думки:
„Спиш?“—мені крикнули—і залюбки
кров мою пить почали, як вампіри...
П'ють без ваги, без жалю і без міри...
Ось налетіла одна промениста,
як метеор безпричальна, вогниста—
і пролетіла... Її не спинить...
Чую, що погляд мій гостро зорить,
пильно пронизує темряву чорну,—
не подолати її не оборну!
Думка пролинула, зсунулась тьма,
ось уже ясної й сліду нема...
Тільки даремно горять мої очі:
тьму освітити немає в них мочі...
Темно... Ох, мучать як думи-вампіри!
Годі, лижіть! всею силою віри
я узброююсь тепер проти вас,
слухний, бажаний настав тепер час.
Вірю я в правду свого ідеалу,
і коли б я тую віру зламала—
віра б зламалась у власне життя,
в вічність матерії, (розвитку і) в світа буття.
Власним очам я б не вірила й слуху,
я б не впевнялась ні тілу, ні духу,—
се ж бо для віри найвищія віра!
Думка питає: „І віра та щира?“

3/XII 1905 р.

Л. УКРАЇНКА.

КАЛИНА.

Козак умірає, дівчинонька плаче:

„Візьми ж мене в сиру землю з собою, козаче!“

— Ой, коли ж ти справді вірная дівчина,
буде з тебе на могилі хороша калина:

як упадуть роси на ранні покоси,
то не в мою домовину, а на твої коси...

А як стане серце припікати, гріти—
хай не в'ялить моїх костей, тільки твої віти.

— Ой, що ж тобі, милий, з того за потіха,
щоб я мала червоніти серед мого лиха?

Ой, що ж тобі, милий, з того за відрада,
щоб я мала процвітати, як мені досада?

Чи то ж тобі стане миліш домовина,
як я буду зеленіти німа деревина?

— Ой, так не затужить і рідная ненька,
як ти, моя калинонько, моя жалібненька...

Ой, ще ж над миленьким не зросла й травиця,
як вже стала калиною мила жалібниця.

Дивуються люди і малії діти,

Що такої пригодоньки не видали в світі.

„Чия то могила в полі при дорозі,
що над нею калинонька цвіте на морозі,
що на тій калині листя кучеряві,
а між цвітом білесеньким ягідки криваві?“

Шуміла калина листям зелененьким:

„Ой, що ж то я німа стою над моїм миленьким?“

Поки ніж не крас—дерево не грає.

А хто віріже глибоченько, тому заспіває.

А хто віріже гілку, заграє в сопілку,
то той собі в серце пустить калинову стрілку.

20./VI.1901 р.

В. САЗАНСЬКИЙ.

Євген Григорук.

У час гострої боротьби за радянську культуру вибув з наших лав один з палких борців у найважливішій, найвідповідальнішій галузі—видавництві радянської книжки—Євген Максимович Григорук.

Завзятий революціонер, переконаний комуніст, поет і мистець „книжник“, Євген ще в вісім років лишився без батька й матері. Маючи притулком ще й досі живого діда-селянина на Балтшині, т. Григорук виніс важкий тягар життя батрака-наймита, працюючи в куркулів і по „економіях“.

У тяжких умовах злиденного життя найшов він час і учитися. І учився з надзвичайним успіхом. 1916 р. на вісімнадцятому році життя скінчив вищу початкову школу в Балті й того ж року склав вступний іспит у Феодосівський Учительський Інститут.

Вибух революції—і Євген не може всидіти в Інституті. Опинившись за гетьманщини в Умані, Євген зв'язується з запільною організацією лівих есерів („борьбистів“) і приймає жваву участь в її праці. У час жовтневої реакції виступає він, не звертаючи уваги на велику небезпеку, в місцевому „Пролеткультурі“, як ярий прихильник пролетаріату й ворог гетьмана й Петлюри.

Смуга фронтова, в якій перебувала Умань, пересунулась і довелось залишити місто. Євген залишив мляву партію „борьбистів“. Він явився до комітету більшовиків і заявив:

— Я ваш і з Вами.

Залишивши місто останнім, він приходить в Умань першим—на панцернику, зі зброєю в руках.

Удруге довелось розпочинати організаційну справу, і Євген знов на панцернику, де й був поранений. Мусив від'їхати лікуватись до Києва. Там тимчасово працює в Просокульті та Наркоматі Зовнішніх Справ; як зовсім одужав, їде на фронт комісаром полковим.

У час відомого відступу червоних з України в 1919 р. Євген лишається на запіллі, їде до Феодосії, складає іспити за інститут, добуває там відповідні документи й вертає до Києва. Звалюється од тифу. Виходить з лікарні вже після

радянського перевороту й знов із головою поринає у любов йому працю в Губнаросі й політичному управлінні КВО, яко Начредвидату.

Навала польської шляхти—і Євген член правобережної „тройки“ ЦККП(б)У й завідуєчий її видавничим відділом. Після перемоги над білими де-який час він був секретарем Київського Губкому, а далі Завгубвидатом (потім Крайвидатом).

Саме на цій посаді він найбільше прислужився Радянській владі й компартії. Його розмах у роботі, відмінна впорядкованість і любов до книжки були причиною того, що Крайвидат досяг великого розвою й збільшив продукцію української радянської літератури. Як талановитого робітника, його покликане було спочатку членом Колегії Всеукрвидату, а потім Державного Видавництва РСФРР.

Занадто кипуча нервова натура Євгенова ніколи не вдовольнялась досягненням. Працюючи у Видавництві, він одночасно сам перекладає на українську мову, редагує, безліч читає й готується до лекторської праці у вищій школі.

Не даючи собі ні на хвилину відпочинку, Євген увесь час горів у туберкульозі. Вже надто пізно одержав він відпуск до Криму. Там і скончив свої дні. Скінчив тоді, коли його втрата найбільш відчувається...

Палко закоханий у книжку, Євген не мав часу сам її творити, бути автором. Лише крадькома він віршує, виявляючи свою справжню поетичну натуру. Скромність не дозволяла йому друкуватися. Зрідка, за настирливими вимогами товаришів, подавав він щось до друку (прикладом перший з наведених тут віршів, що побачив світ уперше в Київському журналі „Коммунист“). Лишилися невідомі, нерозібрані папери, що чекають ще свого видавця. З них вибираємо де-що...

Боротьба жертви уносить... Але червоний шлях стелеться далі.

Євген Григорук.

БОРОТЬБА.

Холодний день... І пусто
скрізь...

І перший, чистий сніг...
Хтось через вулицю з воріт
Тривожно перебіг.

Ревіли досвіта гудки,
Та не пішов ніхто,
І місто повнее життя,
Мов смертю повито.

Смеркає... Кожен в
самоті,

Заліз в закуток свій.
Навис над містом, як мара,
Страшний, останній бій.

Вітер вулицями віє,
Снігом рве вперед, назад,
По-під мурами чорніє,
Тінь похмурих барикад.

Ледве чутно тихий гомін,
Під ногами сніг рипить.
Пронизав фабричний комин
Потемнілюю блакить.

Ідуть!

— Нахились, нахились!..

І власного серця не чуть,
І руки за люфу взялись.

Держись!..

І бились завзято... І бились
всю ніч

До зорі...

Вогнисько пожежі світило на січ

До зорі...

І полум'ям вітер кружав у горі.

На ранок скінчилось... В холод-
ні сніги

Поліг не один головою...

Червоним знаменом крутила
юга

Над юрбою.

Октябрь 1920.

NOCTURNE.

Каже місяць срібні роги
Понад полем...
Біль, неначе злі остроги,
В серце коле.

Перед мене чисте поле
— Місто ззаду...
Вже не вирости ніколи
Тому саду.

Чистим лугом, жовтим яром,
Темним лісом,
Пронеслась червоним жаром,
Острим списом.

Світ шаблями дико дзвоне,
Вкрився палом,
В небо полум'я червоне,
В небо встряло.

Всесвіт крила охопили
Революцій—
Згиньте всі, хто стратив сили,
Хто в розпуці.

Хто жив лиш власним боєм,
Пріч з дороги...
Місяць каже понад полем
Срібні роги.

Харків, літо 1921.
(липень).

Неначе сон... Було колись...
В бою стискали міцно зброю,
А потім—прапори вились
І дружньо в ногу йшли
юрбою...

Неначе сон... Повітревком...
Палкі промови і дебати...
А потім вороги кругом—
І довелося утікати...

На мітингу... Хвилює люд,
Мов не завод це, а окопи.
О, ці безштанники возмуть,
Твердині найміцні Європи!

Матер'ялізм... Верхарн...
Расін...

Кант... Гегель... Моцарт...
Бах... Спіноза...

А потім—втома... Кокаїн,
І божевільности загроза...
Жінок без ліку... Гидко як!..
І скрізь ні крихточки кохання...
Фантом-дійсність дасть кон'як,
І мрії розквітча зарання...
Харків, 1921 (липень).

Прозора осінь закрутила
Покірно-п'яний листопад.
Пройшла, листям прошелестіла
І не оглянешся назад.

Лиш непомітно здрігнуть плечі
І нижче схилиться чоло...
Тимчасом лле навколо вечір
Своє рожево-синє скло.

Червона мідь квітчає світи...
Осіннім думам в унісон,
Наздожене, прошепче вітер,
Що все розвіється, як сон...

Що побудує грудень вежі,
І заспіва юга пісні,
На тих стежках і дальніх межах,
Де ти ходила по весні.

Харків—осінь 1921.

Мигтить і стелиться без краю
Гаями латаний килим,
І ліс над шляхом сповиває,
Немов серпанок—сивий дим.

Прогуркотить над виром
сонним.

І полустанком кане в ліс,
А потім стало, монотонно:
Перебирає стук коліс.
Все далі... й хоч біжить
без краю.

Але подітись ніде з ним,
Бо серце, як ліса, проймає
Спраги старої сивий дим.

1921. Падолист. Москва.

МИКОЛА ТЕРЕЩЕНКО.

ОНУКИ.

І ми страждаєм, як і ти,
далекій батьку, діду!
І хай міняються світи,—
а в нас ридають біди,
голосить лихо...

Доля,—
вона однакова для всіх;
не утіче од мук земних
ніхто, ніхто, й ніколи!
(Ні автомобілем,
ні аеропланом,
ані думкою—туманом).

Пропелером розум,
а серце мотором
у вирій підносять,
угору!
І скоро досягнем
до інших печалів,
горітимуть стяги
на вищих вокзалах.
Розміряти б метром
прийдешне, майбутнє—
о, страшно у нетрях
просторів безлюдних!
В космічних робітнях
і зараз ми тужим;
так ясно у вікнах,
а в душах...

Маєм усе,
і нічого не знаєм!
Горизонт під окуляром,
а під ложечкою ссе...

Маєм усе,
і нічого не знаєм!
Материк аеропланом,
а під ложечкою ссе...
Маєм усе,
і нічого не знаєм!
Гартувались комунізмом,
а під ложечкою ссе...
Маєм усе,
і нічого не знаєм!

Конторам,
і
лобораторіям—
загибель...
Біль,
жах—
у наших черепах
од їхніх цифр!
Ах,
пф,
однаково терновий шлях
для всіх...
Клінікам,
і
обсерваторіям—
загибель...
Біль,
жах—
у наших стомлених серцях
од їх!
—
—
Однаковий терновий шлях
для всіх...

Г. КОЛЯДА.

Ч А С.

Чорна ніч...
До гори по башті або скелі!
Звідти
в синьому тумані
голубий краєвид!
Тиха річ.
Чорна ніч...
...На синьому небі коло-
шлях, рейки чавунні на
ньому,—
день і ніч,
день і ніч
потяг
біжить по шляхові синьому.
Потяг—час.
Коло рейок—безмежність.
Кочегари до печі вугілля
р-раз!
— Зникла сумежність.
День і ніч,
день і ніч.

Харків—Травень—23.

потяг гуркоче довкола.
Чи кур'єрно?
Чи ні?
Потяг—час.
Кочегари ганяють сокола,
Летять віки...
Віки за віками.
Чи то—швидкий птах?
Чи то—ріка з комишами?
Летять віки.
Віки за віками...
Чи це тільки в нас?
Чи так саме й за нами
день і ніч,
день і ніч
потяг гуркоче довкола.
Чи кур'єрно?
Чи ні?
Потяг—час.
Кочегари ганяють сокола.

О. КОПИЛЕНКО.

ЕССЕ НОМО.

УРИВОК.

...Ми зійшлися з ним на тому, що для мене революція це—музика. Яка—невідомо, але обов'язково музика. Може симфонічний оркестр, може військовий, а може... мелодія на скрипку. Бо я страшенно люблю музику, особливо скрипку!

А для нього революція—це могутня життєва проблема, на вирішення якої він вирішив присвятити все своє життя.

Так принаймні він говорив мені.

Оце ті ланцюги, що звязали тепер міцно наші істоти.

Вечорами Тарас (він найшов у старовинному календарі, що по-грецькому ім'я Тарас значить—рухливий, метушливий) прохає мене грати йому на скрипку якусь річ глибокого змісту, або імпровізувати щось, але грати те, чого він ще не чув.

Він сидів тоді поглиблено-мовчки і уважно слухає, а потім розповідав мені вражіння.

Ось йому здавалось, що він величезний криваво-червоний карбункул, на великому міцному тілі. Вертиться могутнє колесо, захоплює те тіло, воно летить, летить—карбункул ятриться, лопається, як гарячий протуберанець, але замість лави з нього витікає гній.

І Тарас робився сумний, а у мене в конурі ставало сіро, темно і нудно.

Инколи він говорив, що він чайка, або альбатрос, що над безоднею моря носиться, квилить над бушуючими хвилями, та боїться кинутись у вир, поринути; й літає голодний, тужний.

І у мене в кімнаті під згуки скрипки так було тоскно!..

Кімната у мене надзвичайно романтична. Вона в підвальному поверсі—кухня бувшого хазяїна будинку. Напівтемна, нагадує печеру десь на високій горі, а гуркіт вулиць—то грім обвалів і громовиць. Я часто фантазував: мені здавалось, що я великий Прометей, вирвався з неволі і сховався в печері на верхівлі найвищої гори і в самотині готуюсь до нового виступу—нести в грудях людству іскру полум'яну.

Але реальність моєї кімнати надто неприємна! Наприклад, відчиняти вікно в ній ніяк не можна, бо коли повіє вітерець,

тоді пил, лушпайки з насіння і брудний папір, що ними забруднено вулиці міста, летять прямо мені на стіл.

А бувають і такі непорозуміння, що хтось іде собі по вулиці, плює випадково і прямо в моє вікно—слина й повинне на скло.

Такі неприємності бували... Звичайно рідко.

Тарас любив музику, любив мою скрипку, а я не любив його філософічних проблем революційної дії.

І коли він приходив до мене вночі (раніш як о 1 годині ночі він не приходив—бо у нього є свій принцип) і починає розповідати про свої нові відкриття в галузі різних поліпшень громадського життя—мені робилось нудно і я починав грати на скрипці.

Я люблю тільки одно питання, питання мистецтва. Ще змалку я цікавився ним, зокрема музикою, але цікавився по-своєму. В дитинстві мені хотілось знати, відкіля і як робиться звук. З цією метою я розбив скрипку, балабайку і порізав гармонію. Це була офіра, що я приніс богу знання і для вирішення питання мистецтва.

Тепер я вирішую його теж майже такими засобами.

Віра...

До мене часто, майже щодня приходила Віра і щоразу вибачалась за турбування і скаржилась на долю. Я помітив, що такі дівчата, як вона та її подружки, хочуть бути слабенькими, безпомічними.

Але у Віри чудесні блакитні очі, що їх не можна було порівняти ні з якими людськими скарбами. Такі блакитні, що можуть навіть сперечатись не тільки з бірюзою а навіть з тоскним по чомусь далекому весіннім небом.

Вона розповідала мені про все. Про те, що вона любить бантики чіпляти на свою біляву голову, любе гарні капелюшки, одіж гарну і духи.

Розповідала, як випадково вона зустріла мене і як тепер рада цьому.

А я дивуюсь її відвідуванню мене, бо завжди сижу мовчки і слухаю і боюсь доторкнутись до неї, бо вона така маніжна, тоненька і легка, як пелюстки квітки. Я почував це тоді, коли вона сідала біля мене близько, близько...

Віра теж любить мистецтво, музику, а особливо театр. Вона бетзямно закохана в нього, це її найукоханіша мрія і вона стремить всією душею на сцену.

—Ах, я не можу так, як ви, мені треба комфорт, наставити життя і я тільки можу мріяти про драматичну студію. Бо я так стомлююсь на службі і уже післяобід не можу нічого робити. О, як би не оця революція, що змусила мене служити і розстроїла наше життя, я дуже давно була в Москві в Художньому Театрі, а тут що ж, та ще тепер. Ах, таке життя!..

Так говорила Віра, а я слухав і мовчав. І любить вона мистецтво „настояще“, а не якісь тендейційні сурогати. Чита тільки старих класиків та закордонних письменників, а укоханий її поет—все-таки Надсон.

Хвильового ж і Тичину взяла у мене читати (а може й не читала) тільки тоді, коли я запевнив її, що Хвильовий американець, а Тичина поляк і твори їхні—переклади на нашу мову.

... Я люблю блондинок. Не знаю чому я люблю їх, може тому, що всі класичні, самі красиві жінки в світі, були блондинки, але цей факт, тільки тому, що я теж блондин, робиться в розумінні Тараса фактом фатального значіння в моїм житті. І він серйозно і щиро, за допомогою різних теорій доповнення, контрастів і інших, запевняє мене, що над всіма феноменальними людьми висить Дамоклів меч.

Можливо! Звичайно, факт сумний, але поки що я цю частку свого життя прожив чудово...

II.

В офіційному часописі Центрального Комітету Комуністичної Партії, за лютий місяць 1921 року, у відділі протоколів і постанов, надруковано:

„Тов. Тарас Скорак, исключается из рядов Коммунистической Партии за преступное неисполнение партийной дисциплины, за интеллигентский подход к партийной работе и как лишшний балласт в партии“.

Того ж вечора Тарас писав у своєму щоденнику так: (він дає читати й мені):

„Знову життя повернулось до мене спиною. Подла баба фортуна майнула й зникла, залишивши мені розбитий келих, в якому раніш шумувало вино. Та я не надіну скорбну тогу і не посиплю пеплом голову. Хочу працювати далі і докажу, що я не лише інтелігент і баласт в нашій революційній дійсності, а величина, з якою заставляю рахуватись усіх. Ще побачимо! „Сміється той, хто сміється останній“.

Нехай мене робітники погнали з трибуни за те, що в промові я ухилився в бік від теми, а потім назвав їх темною отарою. Але я не кину настоювати, що слово Революція—це не просте слово, а найглибша суб'єктивна субстанція масового розуміння, яка все ж не може бути виявлена одними економічними законами, тільки філософичною підосновою головних моментів історичного життя.

Скоро про себе нагадаю!..

Але, як некрасиво повернулось до мене життя! По невідомій асоціації мені зараз пригадався той злий випадок

в тюрмі, коли мене кинули в камеру до різних злочинців. Хоча я до них поставився і дуже добре і ввічливо, все вони налагодили зі мною штуку, яку проробляють майже з усіма новими в'язнями. Було так: оголосили, що в одного з в'язнів десь зник ніж. А ніж в тюрмі це цілий клад. Почали шукати і не знайшли. Тоді один з них—„ширмач“ Круть заявив, що йому здається, ніби украв той ніж я. Скільки я не відмовлявся, не вірили й примусили поклястись на ікону. Зняли ікону, а мені зав'язали очі, і сказали, щоб я клявся і цілував тую ікону. Я поклявся, а замість ікони, один з них підставив мені для поцілунку голу задницю, і коли я поцілував її, в цей мент мені розв'язали очі.

А на другий день вся тюрма знала про це і мені не давали спокою.

Чому така дивна асоціація виникла зараз, ніяк не розумію і т. инш.“

Тоді Тарас уже не скаржився мені на те, що його викинули з партії—поступили з ним нечесно. Бо він говорив, що зможе доказати їм, що зрозумів і відчув сучасність глибше за тих формалістів.

Пам'ятаю, прийшов він до мене вночі. Я помітив, що він почав трохи товстіти, добріти і рухи у нього стали поважніші, розміреніші, ніж раніш. Приходив навіть чисто виголений, в свіжих сорочках і завжди в нових краватках.

Між иншим, Тарас старовинного українського аристократичного роду: дід у нього був, правда, грек, але оженився на якійсь родичці гетьмана Полуботка. Цим зокрема Тарас і доказував свій потяг до особливого естетизму і свою тонкість почуття. А в той час він міг своє життя поліпшити, бо, як інженір, мав добру посаду і навіть почав їздити на автомобілі.

Стомлено розповідав мені про свої останні роботи. Працював він над вирішенням питання про всесвітню революцію, за допомогою філософії і математичних формул.

Говорив повільно, впевнено, з замилюванням собою. Вставав і швидко ходив із кута в кут кімнати, і його висока постать діставала головою до стелі.

У мене маячило в очаях, наче він качався як маятник, а коли розповідав, то мені здавалось, що він читає мені дитячі книжки з пригодами.

Говорив, що робота партії, звичайно, неправильна, бо зовсім не тими шляхами треба йти до всесвітньої революції, щоб не було того, що було в нас.

Перш за все у нього філософично-суб'єктивний підход до слова.

—Саму душу, душу слова ти не розумієш!—хвилювався він, хоча я й не сперечався з ним.

—От візьмемо слово Чека. Тут почувається зразу звязок з колесом, з колесом революції, що знищує все старе і веде людство до нового життя—це надзвичайне слово, влучніш якого придумати не можна для ілюстрації цієї установи!

З цього і ще де-яких слів (Пуп—а є пуп землі, в старовинній митології) Тарас виводив майже весь принцип боротьби, всю теорію—як можна побороти контр-революцію. Додавав він тільки ще таку математичну формулу:

Коли з числа забитих і покалічених в часи імперіялістичної війни і Великої Революції вичислить кубичний корінь і поділити на інтегровану цифру загальної культурности людей, тоді і будемо мати математичну основу, яку й мусимо пристосувати до боротьби з капіталом.

А от такі слова, як „Угні“, що нагадують індуські слова, ці слова вказують на містичні підвалини всієї революції. І ще багато він приводив мені і розкладав нових слів і доказував свою теорію.

III.

Я по весні гублю спокій свого життя. Мені хочеться чогось невідомого—широких просторів, фіслетових далів, важких жирних степів, землі, землі свіжої чорної безкрайної!

І коли я не витримував, коли мене здушать вулиці, я нестямно біг за місто, за парк, падав на землю і притулявся до неї. Тоді мені хочеться бути змієм, плазувати чревом по її сильних крижах, рити кігтями, цілувати в нестямі й жазі...

А на обрії я бачив, як чорніли борозни і на них колупались люди.

Здивовано дивився сторож будинку, де я живу, коли я вибігав зі свого підвалу, брав у нього сокиру і починав рубати дрова по дві години під ряд з таким запалом, що у мене на руках лопалися водянки.

Инколи я просиджував десь за парком цілу ніч і бачив, як сивіли у ранці білі шляхи на обрію, у душу простягали руки і хотілось, як келих вина, випити і небо, і зорю,—щоб упитись до безтями.

А вдома я брав скрипку і щось невідоме грав—грав весняні гімни і притискував до себе скрипку так, як я б хотів притиснути—степ. А потім біг заробляти копійки уроками і вчитись.

...Я навіть не помітив, що довгий час до мене не приходила ні віра ні Тарас. Бачив тільки раз, як вони удвох їхали на автомобілі. Віра сиділа близько біля нього, і у неї розкучерявилось волосся і розжеврілось обличчя. Я пішов здивований далі...

А одного разу увечері я пришов до дому, а вони сиділи у мене. Тарас ходив по кімнаті і напружено щось розповідав.

Очі Вірини мені завжди нагадували сизо-лілову далеч степу, а тоді вони були якісь особливо таємничі і холодні, як крижаний північний бігун. А Тарас розповідав далі:—Да... так ось головні проєкти моїх будівель, над якими я працюю тепер. Але трохи ухились в бік: коли проведуть в життя мою теорію про безкровну математично-розраховану всесвітню революцію, тоді треба буде зробити так, щоб не тільки ми, а увесь космічний світ знав про неї. Для цього нам треба поставити на землі декілька величезних статуй Перемоги і Волі, розміру, приблизно як половина земної вісі.

Скажіть мені, чому побідила наша червона армія всіх зовнішніх і внутрішніх ворогів? А тому, що вона схожа на богатирів старих часів. Ви думаете її випадково одягли в лицарські шлеми? Ні—тут глибокі таємні підвалини. Візьмемо такий приклад: Буденний з своєю частиною тільки тоді почав перемагати ворогів, коли армію свою одягнув у шлеми. Оці шлеми є містична підоснова нашої перемоги.

Так от статую такого лицаря в шлемі з червоною зорею ми й поставимо на бігунах і в інших місцях нашої планети.

Над конструкцією цього лицаря і працював тоді Тарас, а особливо над його установкою. Він думав його збудувати по принципу башти Татліна.

—Розумієте величя цієї будови!—закінчив він патетично-театральним вигуком.

Віра дивилась на нього з благоговінням, а потім промовила:

—Ви знаєте, а я ніяк не можу розібратися у всіх оцих словах і назвах сучасних. Маркси, Енгельси всякі „коми“ і „дели“. У нас на службі єсть комсомольці. Ах, вони такі нечепурні, нечемні, а завжди говорять про ріжну роботу, спорять про Маркса. Хлопці з дівчатами пообнімаються і ходять по коридорах—так негарно. Я пробувала говорити з ними, так вони не звертають на мене ніякісінької уваги...

Тарас починав їй щось розповідати, а мені хотілось упасти і сміятись, сміятись, сміятись, як нестримному Сатиру...

...Від мене вони пішли вечеряти в ресторан „Прогресс“, а потім катались на автомобілі.

Із ввічливості, мабуть, запрошували і мене.

IV.

Знову я довго не бачив Тараса. Одного разу проходячи мимо будинку, де жила Віра, помітив, як вони пішли з нею туди і це мене надзвичайно здивувало... А може він прихорив до мене, бо я ніколи майже не був дома.

Весняна повинь переповнювала мене вщерть, і я радів нікому невідомою радістю. Свою енергію я виливав в фізичну працю, в скрипку, або біг за місто.

Весняна повінь лилась великими джерелами з кутів, зо всієї обширі світу, підхоплювала мене і на крилах радості несла, я ходив і усміхався і часто бачив, як на вулицях мені незнайомі люди теж усміхались, і я, засоромившись, червонів.

Коли я не йшов за місто, тоді, звільнившись від занять, ходив блукати по місту.

Дивився на садки огорожені дротом, замість паркану і думав, думав...

Холодні зими поїли паркани. Потопили паркани в пічках, так званих „буржуйках“.

Згадував, як я ще рік тому ламав паркани, дерев'яні ворота, отхожі місця, щоб хоч трохи нагріти свою кімнату і зварити незмінну пайкову пшоняну кашу.

Тоді зо всіх вікон великих шостиповерхових і малих будинків міста висовувались дратуючі чорні пальці димарів, закопчували вікна, карнизи будинків, а кімнат не пагрівали. Люде одягали на себе все тепле, що можна була одягнути і мерзли. А пальці з димарів наче сварились майбутньому, посиляли у височінь дим; і здавалось мені тоді, що він кличе всіх кудись вперед—бо він породження Революції.

Тарас сперечався зі мною. Він запевняв, що ці пічки є одна з хроничних болячок нашої дійсності, яка залежить від неправильно поставленого питання з постачанням і невмінням використати теплову енергію. Можна б було робити нові винаходи, здобувати іншими засобами тепла.

Він був тоді ще в партії і дуже критично ставився до її роботи. Виступав там з різними проєктами, з яких ні один не був затверджений, і він лаявся і говорив, що його не хочуть зрозуміти.

На його погляд революція засіяла болячками всю нашу країну: поруйновала будинки, позапльовувала, позабруднювала міста—немає грошей. Але разом з тим кожне повітове місто мало свою газету, декілька політосвітів, різні копії, десятки культкомісій, а не мали паперу писати „входящих“ та „ісходящих“. Революція—це стихія, смерч, шквал, а ми в 20-му віці мусимо все робити точно,—скрізь потрібна математика, формула, точний учот.

Немає глибини підходу, не винайдено з самого початку тих розумових меж, за які можна виходити.

Це було його твердження, і він починав викладати якісь надзвичайні формули, числа, говорив про них по три години.

І я ходив по місті допізна. На вулицях продавали барвінки та інші квіти, і люди, люди без кінця.

Найбільш мою увагу звертали на себе жінки. Чудово одягнені, підфарбовані з кокетуюче закинutoю головою. Деякі особливо вражали мене своїм обличчям, я оглядався і

дивився тоді уже не на обличчя, а на спину і міцно охоплені гарною сукнею стегна, що нахабно рухались з кожним кроком.

Які далекі мені ці жінки! Скільки не стремлю розпізнати їхнє життя по обличчю, не можу. Як сфінкси замкнені. І мені згадувався каламбурний парадокс Оскара Уайльда, що „женщина—це є сфінкс без загадки“.

Але які зрозумілі мені були ці „сфінкси“ тоді, коли вони ходили в лантушаних спідницях, в салдатських чоботах, а літом в дерев'яних сандаліях, які ми називали „копитами“. Тоді, коли по дві години стояли ми рядом, в черзі за півхунтом житнього хліба або за обідом в Радянській їдальні, вони тоді були такі близькі і я їх чудово розумів.

Инколи бувало, що я в задумі доходив до площі Пролетарської Рози, від якої у всі кінці міста розбігаються багато вулиць і вуличок. Частина вулиць іде до центру міста, до великих шумних вітрин, побіля яких стьожкою черви сунуться люди, а частина в темні й тихі околиці. З темної вулиці виринає непомітно невідомий „сфінкс“ і несподівано підходить:

— Гражданин, ви скучаєте, пайдьомте!

Так просто говорє, як ванько запрошує—„гаспадін, паєдем“.

Майне обличчя! нафарбоване, напудрене, виснажене з глибоко запалими очима.

Цього „сфінкса“ я цілком розумію, але кидаюсь у бік, а він хриплим баритоновим контральто кричить мені вслід:

— Сволоч! ...його в душу мать. Баїтсья, святой! Будто не хочет!—і знову лайка.

А я тоді біг до дому.

Але я вже не міг терпіти більше свого підвалу. Навіть уже здавалось мені, що я зовсім не люблю великого міста, а люблю—степ.

А що я більше люблю, чи степ, чи велике місто? Незнаю.

Очі Віри мені нагадували голубий степ... А чому б їм і не нагадувати, коли тоді була весна, травень, а я виріс серед степу, а у Віри чудесні очі...

V.

Ні Тарас, ні Віра довго до мене не приходили. Та я й не жалкував, мені було однаково. Я зненавидів тоді місто—мені здавалось, що на власних раменах я ношу всю оту вагу шостиповерхових будинків, а вони байдуже так дивляться на мене.

І бачив я, що одквітли каштани в алеях парку і пелюсточки білі падали на землю—мертві. Це проходила весна...

Але я вирішив тікати до дому на село до батьків, а там косити, в'язати, упиватись степом. Бо у моє вікно летів пил з бруку й лушпайки, а каміння таке гаряче, зле...

... Одного разу прийшов увечері до мене Тарас. Прийшов з обличчям винного в якомусь злочині і не з тими само впевненими рухами, що завжди.

Я помітив в його зовнішньому вигляді кардинальну зміну. В руках тримав він стек і рукавички, одіж була особливо гарна. Завів собі англійські вусики і проділ по середині, і від нього несло духами.

Прохав мене не дивуватись, що не заходив, бо він останній час дуже працював над ось чим.

Всім відомо, яку данину людьми взяв тифус у нас під час боротьби і голоду. То це величезна кара! І homo sapiens, переможець пролетаріят, і його здобутки можуть залежати від якоїсь там тифозної воші.

Так от він, Тарас Скорак, хоче врятувати людство від цього зла! Він працює над великою книжкою під назвою:

„Тифозна воша і пролетарська революція“.

Це буде великого значіння твір, який будуть брати майже за основу для вивчення історії революції, етики і мистецтва. Він розв'яже багато пекучих питань всесвітнього значіння.

Він же разом хотів прикласти до цього і свою теорію сучасної словотворчості—її суб'єктивно—філософському глибині і значіння для сучасності. Бо є багато слів, які просто самі говорять за себе без ніяких тлумачень.

Далі розмова перейшла про Віру, я відчув, що оце причина приходу Тараса.

— Ти зрозумій, яке у неї прагнення до мистецтва, зокрема до театрального, яке глибоке природне почуття естетизму. Ти знаєш, я її називаю золотокудра Ізоolda. Що—влучно?

Він повідомив мене, що вони покохали один одного і порішили одружитись.

Між иншим, щоб не ображати її батьків, вони, повинчаються в церкві, але ж я знаю його погляди і, звичайно, тут не може бути й речі про якусь там зміну їх. Просто по стратегічних і тактичних міркуваннях треба трохи поступитись ними. І Вірочка навіть примусила його надіти на шию хрестика, щоб доказати батькам, що він не безбожник.

— Ну, що ж, люди вони старі, старого закалу. Нове їм непотрібне, а мені ж це дрібниця!

Тарас запрохав мене першим шафером. Вірочка цього дуже хотіла, щоб я обов'язково взяв із собою скрипку, а вони ще дістануть на той вечір піаніно.

У Тараса горіли очі, були уже різкі рухи. Він ще повідомив мене, що вони будуть жити у Віриних батьків, поки що, а зразу після весілля їдуть на курорт—він уже все устроїв.

Стиснув міцно мені руку і зник.

А мені хотілось упасти на ліжко й сміятись, сміятись, сміятись до безтями.

А на другий день я плюнув на все, взяв під пахву скрипку, поклав у торбинку ноти і пішки пішов до дому у своє село, за 100 верст від цього міліонноокого вовкулака міста. Знав, що мене зустріне там матуся—у неї зморшки на чолі, на щоках під очима. Буде дивитись на мене оксамитом таких лагідних очей і говоритиме:

— Ти ж там голодував, бо схуд ото бач як—і обов'язково захоче торкнутись до моєї голови цупкою рукою. А йшов я довгими нашими шляхами, нивами поміж

хлібами,

хлібами,

хлібами...

Виходив з якогось села у ранці і серед роспещених, налитих соками ланів ставав і грав на скрипку невідому серенаду, або величний гімн і славу Кучерявому Пану.

І коли ранок точе з неба червоний зоряний мед і цівкою його в груди лле, я граю гімн простіру, бо—це

далена,

далена,

далена така...

І я думав:

— Феноменальна людина я, чи Тарас—чи це непорозуміння!..

Ще й досі цього питання не вирішив. Але гадаю, що публікація про Тараса могла стосуватися не тільки до його.

І. ДНІПРОВСЬКИЙ.

П Р О Т Е С Т

Крові Воровського й тих, що проллють
свою в наступний час—присвята.

І.

Ще в килим не звернулась кров,
ще пульс мигтів і кавав на долівку...

Як лев

моторошний,
страшніший у крові,
ніж був живий,

і кидав жах на лона королів.

Шматками радія дротяно-щоглий ліс
хапав засмагло вість за вістю...

ІІ.

І їх не кликали наказами столиці.

Не караван, не лави—повідь.

Бліді

в серця зім'ятий біль вп'яли,

і як вали,—

а на розписаних, напружених полотнах

на місто вип'ялись—

немов леви поклали лапи.

І будівничі буднів гасла

позастигали:

от-от з полотен кров закапа.

Краї одягнено в жалобу.

...І затрусивсь і зблід у вікнах побут...

III.

І п'явками в лице провідника:
тому залізом звук на камінь.
І мов запрагли до оази
на перехват слова екстазні
із уст його,
очами пнуться в саме горло,
вухами в гору.
Музика
шану мертвому.
Тріпоче повідь:
смерть за смерть.

IV.

І чорні літери з пахучих гнізд
скакали хутко в мідні гранки
і наливалися в слова залізні,
що кинув вождь кривавими коралами
і ті, яких не вимовила повідь.
І докликавсь, татакав телеграф,
і по степах рипучими возами.
Мов чаша розлилась з чавунного заводу—
кривава вість із чорної Лозанни
у степ, у ґрунт, аж до самого споду,
де Революція до лав, що йшли з-за брам,
криві роти й залізні руки брала...

V.

І повезли вози, й застукав телеграф
дихання стиснутих, палючих
резолюцій
на перебій,
на впереями:
—за сонце Рад
Ми
на найлютіший, на чорніший бій...
і затопляли Раднарком
од плугу з степу, од машин
і з нетрів рудників:

—Не віддамо нікому
і односердні груди
на смерть фашизма...
І клекотів, і домагавсь Везувій
аж до споду:
мобілізуй!... мобілізуй!...
стеги й заводи...

VI.

Й хапало радіо радянські ультимати,
й була в них сила—
а звідусіль
Росія,
Україна
розносила,
доносила
і голосила:
спаяні, єдині,
злучені—
ждемо—коли,
коли
лавами на європейські столиці.
І з шовку графського
озуємо онучі—
і прапори комун бентежних
на мури веж...
І б'ються до столиць
навперейми,
на перебій—
гудуть в степах трівожні телеграфи:
Ми...
Ми...
на смерть...
на бій...

В. ЧЕРЕДНИЧЕНКО.

ПОЕТКИ БРУДБІЛЛІ.

Одну з них, за все її життя, ніхто не назвав поеткою. Проте вона була нею всім своїм еством. Як дійсна поетка, вона мислила образами. А її душа вся була прагнення світлого красивого життя... Що наповнювало її серце невгомним сумом, безмежною тоскою. Тоскою... Сумом... Чорною журбою поета, що не знає меж, не відає дна...

Не затопити тоски вогневими сльозами. Не вколисати суму журно-жалібними співами. Не обдурити журбу примарою особистого щастя. Хіба ж тоска і сум, і чорна журба поета знає межі, відає дно?..

Поетка працювала в напів-темному льоху. Там і жила: цеб-то спала та їла у шкарбанах на босу ногу. В підіткнутий завжди захлюстаній спідничині та білій вишиваній сорочці. Повсякчасно схилена над великими темно-деревяними ночами її постать.

Напівтемно. Вохко. Густе повітря з різноманітних запахів людського поту, мила і пари. Плями калюж на цементовій долівці. Купи брудної білизни: сухої долі, мокрої—на ослоні. У кутку плямує ліжко червоно-біло-жовто.

Піняться білий шум у ночвах... Летять бризки навкруги...

Дзвенить, переливається пісня... Журлива... Не видно обличчя... Коси запнуто білою хусткою. А душа... Вся душа розкрита в словах, сповідається в мелодії.

Слова малюють життя в світлих покоях, де що-дня купаються й одягають чисту, пропахану ніжними пахощами білизну, а один до другого ставляться так любляче-пестливо... Голублять руками... Милують очима... Вколискують словами... І цілують... І цілуються...

Мелодія—сама тоска, один сум... Тоска, що переривається вибухами риданнів... Кривавих риданнів. Сум, що переповнений прокльонами—наріканнями на долю лиху до багатьох й пестливую до інших. Ридання. Прокльони. Нарікання...

І знов пекучо-чарівні малюнки того привабливого життя... Ось пахуча, майже чистісінька, білизна, по якій де-не-де темніють плями... Одна... Друга... Ще і ще... Ось тут... Он там...

Іх треба знищити. Які ж ті плями? Звідкіля? Яким чином?.. Звичні, чи випадкові?..

Непоборна потреба зазирнути в те далеке, щасливе життя чужих... Життя. відоме з чорного ходу, уривками. Хоч по плямах утворити його. І поетка з плям брудної білизни в своїй уяві оживлює яскраві образи, слова, вчинки, оточення...

Бо хіба ж може поетка не творити? Хай живе вона в льоху серед помий та брудної білизни... Дарма. Ніщо не може завадити її творчості. На те вона й поетка.

Хто здолає закинути їй, що джерелом її творчости для неї з'являються... купи брудної білизни?

Хто кине їй докір? Хто пошле догану? Хто одважиться?

... ..
... ..це була перша. А другу ще змалечку прозвали поеткою. Вона була тендитною істотою, захищеною від життєвої боротьби мурами панської родини. Геніяльні твори поетів і музик всесвіту поетка натхненно передавала в словах, співах і грою на піяніно. Лише про сум... Тільки про тугу... Її вбрання знало лише чорну й білу фарби.—Ознака постійної жалоби її духа за прекрасно-радісним життям на землі.

Її очі одверталися від всього грубо-одвертого, яскравих фарб. страждання людей, гідкої вбогости...

Жила замкнувшись в собі самій. У неї, як і в кожного поета, серце було переповнено невгомним сумом, безмежною тоскою. Тоскою... Сумом... Глибокою тугою поета, що не знає, якими вогневими слізьми залити тоску? Якими журно-жалібними піснями вколосати той сум? І якою примарою особистого щастя можна обдурити чорну журбу?

І вона творила... Бо не творити була не в силі. Як і кожна поетка.

Але світ, де жила її душа, був іншим... Постаті в сніжно-ясних вбраннях, осяяні красою власної жертви на користь своєї душі. Святі. Праведники. Пустельники. Мученики. Перші часи християнства. Егоїзм, возведений в ореол святости. От був світ її духа, привабливе життя її мрій.

Її поеми повні були тих образів, осяяних саявом воскових свічок по церквах... Та Жовтень порушив тую творчість.

Галасливий, брудно-кривавий, з кулеметами повстань, розстрілами чека, реквізіціями й евакуаціями, грізний Жовтень!

Виселили. Реквізували піяніно для школи... Ціла родина в одній кімнаті. Ніжні руки поетки примушені прати, прибирати, мити й варити... І коліра суконь не має змоги дотримуватися.

А навколо нові люде... Нові владарі життя. Ті, для яких не існує нічого зі старих звичаїв, законів, моралі... Одверто-щирі в особистому житті. Всі, як один... Певні-переконано в своїй правді, у власному праві.

З жахом невимовним дивиться на них поетка. Тужливими зойками пронизана її творчість... Слізним страхом за чистоту власної душі квилить її серце... А слова, слова малюють ідеали соціалізму, керуючись плямами на білизні комуністів... Відповідальних робітників... Активних діячів... Плями брудної білизни?

А хіба це є чим іншим, коли копирсаються в подробицях особисто-інтимного життя окремих осіб? Ні, сумніву немає!

Джерелом творчості поетки стала брудна білизна. Це—так. Бо не творити поетка не в силі. На те вона й поетка.

І по плямах брудної білизни малює жахливі уявлення майбутнього життя в соціалістичних країнах... І довго і гірко ридає в нестямі під вражінням тих уявлень...

А після складає поезо-молитви до бога з благанням рятунку рабів своїх.

М. КОЖУШНИЙ.

СІЛЬСЬКІ КОМУНАРІ.

Ми—машини,	Далеч нам показує
Ми—електрика,	Зоря - п'ятикутня,
Двигуни історії,	Закладем підвалини
В нас червона орнамента,	Мурами - бетонами
Усипана зорями.	Будові Майбутнього.
Сини славних незаможників,	Ми—машини,—
Наймити ображені	Ми—електрика,
І з очами - зорями	Двигуни історії,
Шляхами терновими	В нас червона орнамента,
Все собі покоримо.	Усипана зорями.

В. ПОЛІЩУК.

Н І Ч.

Глибока ніч, як смертна
таємниця,
Осілася над містом чорним
димом,
Взяла тепло і випила:
Похолоділи руки дня,
Застигли земні груди.
Насипано рукою щедрою
Багатства у кубло —
(Тут висидять комуни)—
Ну, повна яма перлів
золотих—
Кругленьких лихтарів:
Позападали між домами.
Дома, хатки—у куцюбаби
грають,
Виходять і ховаються у тьму.
Гуртами вікна йдуть.
Ось поблизу тоненькі стіни
і поверхи переплелися
в чорну сітку, бо світло
широко тече із вікон:
Ввесь дім—один лихтар...
Там люде сплять тепер, чи
думають, чи очі вибірає
праця...
І он-де люди, і аж під обрій
люди...
І там, де тонкими уколами
Од голок-лихтарів
Пришито місто краєм до
полів,
Там, де тонкі світляні крапки

Мішаються із зорями
дрібними
І переходять в небо—
І там вони окремо дишуть,
А місто в'яже в ціле.
Потомленеє робітництво
Останню дань любові оддає.
Десь там, у цій темноті,
Моя обрана спить,
А може лямпу присуває;
І вже за тисячу верстов
Мої батьки згасили каганця.
Тризубом чорним церква
лізе.

Чие немудре серце,
Іще проб'єш, прокляте
капище?
Дерев'я поблизу шаріють
і мовчать.
Місто—кубло якогось
велетня,
Що полетів ловити здобич,
Чека його порожнє, онімиле
Та зберіга сліди.
А електричні світлячки
Розлізлися поміж галуззям
вулиць.
З вокзала звук ростався
у горі—і змовк.
Чи мила спить?
Тьма колихається, як шовк:
Гуляє ніч.

М. О. СКРИПНИК.

Начерк історії пролетарської революції на Україні ¹⁾).

ВІІ. РАДЯНСЬКА УКРАЇНА У ПЕРШОМУ ПЕРІОДІ СВОГО ІСНУВАННЯ.

Таким чином з початком лютого 18 року на всьому терені України було скинено владу поміщиків та буржуазії, і натомість запанувала влада Рад.

Всупереч всім сумнівам і розмовам, буцім-то Україна повинна йти иншим шляхом соціального розвитку, ніж робочо-селянська Росія, всупереч всім центробіжним силам, як також і всій інерції націоналізму, що повинен був розвинутися в наслідок царату і влади поміщиків та буржуазії—кінець кінцем в результаті жорстокої, хоч може не дуже довгої, лише кількамісячної боротьби вся влада у містах перейшла до рук рад робочих і салдатських, а по селах—селянських депутатів. В центрі була вища державна установа ВУЦВІК і уряд його—Народній Секретаріят.

Придивимось до фактичних відносин у цей перший період Радянського будівництва на Україні. Цей період ще й досі має свій вплив на дальший хід подій, хоч майже зовсім не має документів: вони згоріли в пожежі революційної боротьби.

Владу робітників та селян в дійсності було скорше декларовано на Україні, аніж проведено. Наче по наказу та й в дійсності по наказу капіталу зупинилися всі індустріальні підприємства, всі копальні, фабрики і заводи. Пролетаріят станув перед загрозою безробіття. Вся технічна адміністрація підприємств не лише за страх, а навіть за совість, як вірні слуги своїх велико-буржуазних володарів, псувала машини, перешкоджувала діяльності пролетаріату. Щоб забезпечити себе від безробіття, щоб забезпечити індустрії дальшу продукцію, а республіці дальше існування,—робітники повинні були незалежно від своєї волі, а не тільки по вказівках більшовиків, самі навіть меншовики, навіть безпартійні незалежно від тої чи иншої політичної діяльності об'єктивно примушені були перейти

¹⁾ Початок див. «Червоний Шлях», ч. 1.

від робочого контролю, що його вони проводили в 17 році, до активного розпорядження справами виробництва. Такий хід подій мав місце у Росії, він же був обов'язковим і для України.

Мені, як колишньому секретареві Петербурзької Ради Фабрично-Заводських Комітетів, а потім на Україні, як Народньому Секретарю Праці, згодом до того ж і Промисловости, довелося бачити, як робочі організації, незалежно від того, де вони працювали, повинні були братися за цю справу. Перший період Радянської влади на Україні—це був також період боротьби робітників за саме існування індустрії і цю боротьбу можна було провадити лише єдиним шляхом переходу підприємств з рук саботуючої зграї буржуазних запродавців до розпорядження робітничих Фабрично-Заводських Комітетів та їх рад.

Перевести це в життя було страшенно важко. Саботаж всієї технічної, фінансової, взагалі службової інтелігенції зробив становище занадто прикрим. Кожна фабрика, кожний завод, кожний біжучий рахунок фабричного підприємства був цітаделлю для буржуазії: звідтиля уперто боролася вона проти пролетаріату.

Особливо важкими були обставини для цієї роботи в Донбасі, де крім пасивного й активного саботажу підприємств, проти робітників стояли озброєні терористичні загони білогвардійців з Дону. Мені пригадується де-кілька прикладів, як робітники приводили до ладу свою копальню або свій завод. Підлатають, налагодять, запрацюють,—а завтра зі зброєю в руках ідуть проти отрядів офіцерів та юнкерів, а коли ті пошкодять підприємство, зруйнують і відступлять,—знову наводять лад, знову беруться до зброї і так декілька разів.

Цей масовий героїзм робітників нашої країни, які одночасно боролися і за Радянську владу і за охорону продукційних сил республіки з молотом в одній, з рушницею в другій руці, мабуть ще не має собі прикладів в історії. Завдання Радянської влади в даному разі полягало в тому, щоб, спираючись на маси працюючих, оформити їхню працю і допомогти їм націоналізацією підприємств і додатковим натиском на буржуазію та її прихильників з боку центральних радянських органів керування.

Радянське будівництво на Україні, як і в Росії, тоді йшло під гаслом так званої «всєї влади Рад на місцях». Це були окремі самостійні ради, комуни на місцях, що вони виникали майже без всякого зв'язку з іншими й з центром, організуючи, як могли, силу працюючих—у містах владу робочих, на селах владу сільської бідноти.

Звичайно, було багато помилок, звичайно, це була різнобарвна картина будівництва, але вона такою була і в Росії. Вона такою і повинна була бути на перших кроках самостійного життя робочих та селян, що вперше тільки тепер почали будувати його своїми власними руками та власним розумом.

Не будемо тут зупинятися на прикладах цієї різноманітності: на історії, напр., Радвлади у Старобільську, де була власна Рада Народніх Комісарів, чи у Сумах, що мали свій Радянський Народній Секретаріат (це, між иншим, показує сфери впливу, бо влада у Старобільську приймала назву, що була в Росії, а в Сумах ту, що була на Україні). Все це дрібниця, а головне те, що у першому періоді Радянської влади на Україні широкі верстви робітництва та навіть селянства вже прокинулися від сну, пережили хворобу націоналістичного угару, видужали й виявили величезну енергію до будування життя власним розумом і своїми силами.

Одним словом, це були перші кроки влади робочих та селян в будівництві свого життя. Вони мали свій вираз в постановах ВУЦВИК'у і місцевих рад; і їхня різниця з російськими лише в тому, що всі ці постанови ми приймали в огні жорстокої громадянської боротьби, а вона у нас була більш пекучою, ніж в Росії.

ВУЦВИК об'єднував майже всю Україну. Але об'єднання йшло досить туго. З Одещини в ВУЦВИК'у були лише поодинокі представники, а Румчерод, як інституція, існував окремо й окремо вів свою боротьбу, свою діяльність до самого наступу германських військ, навіть не входячи ні в які зносини з ВУЦВИК'ом України і розглядаючи Одещину, як окрему Радянську республіку. Ті центробіжні сили, що спочатку були заглушені у Кривдонбасі за часи одвертої боротьби проти ЦР в кінці січня, з початку лютого знову в повному розмірі виявилися й там. Як сказано було, найбільш видатні т. т. з Кривдонбасу стояли на ґрунті відокремлення Донецького басейну та Криворізьського району від України.

Поки контр-революція загрожувала Радянській владі, поки вона в формі УЦР вела наступ на робітників, доти партійні й радянські організації Кривдонбасу працювали разом в згоді з ВУЦВИК'ом, навіть вели роботу в його складі; але перемога над УЦР знову руба поставила перед ними питання про форми дальшого об'єднання і, забуваючи про небезпечне міжнародне становище, виходячи з місцевої обласної діяльності, т. т. кривдонбасовці вже в кінці січня та в перших числах лютого 18 року на 3-му З'їзді Рад Криворіжжя та Донбасу постановили це питання, і хоч представники ВУЦВИК'у навели багато доказів про те, що боротьба з ворогом ще не кінчилась, що ще гостро стоїть вона і український націоналізм ще не залишив своїх намірів захопити під свій вплив, під свою владу всю Україну і Кривдонбас в тому числі, все-таки ці слова,—а як раз тоді радянські частини взяли Київ,—мали тільки тимчасовий вплив для багатьох кривдонбасовців.

Союз, що склався на першому З'їзді Рад, тепер вже для них не мав свого істотного значіння, і 3-й Обласний З'їзд Рад Кривдонбасу більшістю голосів виніс постанову заснувати

Радянську Республіку Криворіжжя та Донецького Басейну, обі-
брати, не входячи до складу України, свій ЦВІК, щоб мати свій
власний робоче-селянський уряд (ЦВІК Кривдонбасу). Одначе, і
ЦВІК Кривдонбасу і його Раднарком лишилися тільки організа-
ційними штабами, поруч з тим як Катеринослав, Луганськ та
інші жили своїм окремим самостійним власним життям і майже
не визнавали свого центру.

Не знаю, чи можна нарахувати 2-3 міста на Україні, де б
робітництво могло провадити без перешкод свою організаційну
господарчу працю. І однак же ми бачимо, що економічну
організацію Радянська влада першого періоду розвинула досить
широко на Україні: цьому сприяло те, що організаційний рух
фабрично-заводських комітетів, що почався у Петербурзі під
керманством більшовиків, провадився також і на Україні під
значним впливом та ідеологічним керівництвом більшовиків.

Особливі обставини на Україні й інший ніж у Росії склад
робітництва наслідком своїм мали те, що у радах фабрично-
заводських комітетів у Катеринославі, Одесі та по інших міс-
цях досить велику кількість складали анархісти, анархо-синди-
калісти та інші їм співзвучні елементи. Це вносило непевність,
нездатність до організаційної праці в широкому розмірі й
досить великі суперечки в самих радах фабрично-заводських
комітетів.

Це також приводило до більшої відокремлености фаб-
рично-заводських комітетів та їхніх рад від профспілок місце-
вих і центрбюро, де за весь час 17-18 років—навіть пізніше
по багатьох місцях в значній більшості були меншовики, але й
в професійних спілках революційний вплив вже виявлявся
в Києві, Харкові, Катеринославі.

Обласна рада Народнього Господарства, що її було засно-
вано в початку січня 1918 року в Харкові, спиралася цілком
на робочі організації і провадила вже досить широку працю.
Значіння цієї праці було не менше, ніж по інших окраїнах
федерації, бо ці ради народнього господарства впливали на всю
роботу робітничого контролю, націоналізації підприємств на
Харківщині, Катеринославщині, Донбасі, Криворіжжі.

Значно менше було зроблено в галузі фінансовій. Правда,
навіть у Петербурзі з кінця 17 року державний банк відмо-
вився виконувати розпорядження Уряду, і призначеному Радян-
ською владою директору державного банку в Петербурзі
т. Ю. П'ятакову прийшлося спиратися на збройну силу, аби
перемогти перешкоди банківських саботажників.

Що до України, то тут революція майже зовсім не заче-
пила фінансових сил буржуазії. Всі банківські організації зали-
шилися в руках буржуазії. Будь-якої націоналізації банків,
навіть будь-якого контролю над їхньою діяльністю з боку
Народнього Секретаріату, чи то з боку місцевих рад прове-
дено не було.

Також у руках буржуазії залишилася преса й так зване самоврядування. Місцеве самоврядування—земства та місцеві думи Радянська влада першого періоду не розпустила. Вони залишалися поруч місцевих рад, вели переговори з радами, виконували свої біжучі обов'язки, навіть збирали податки з тих, хто призначав за собою обов'язок ці податки вносити.

Оскільки по де-яких місцях було заявлено про роспуск місцевих дум, остільки це були лише заяви, а в дійсності місцеві думи фактично існували і після відступу червоної гвардії знову вибивалися наверх, а ці місцеві думи майже скрізь були у своїй більшості з меншовиків та есерів, при значній кількості кадетів та позапартійних із дрібної буржуазії.

Ця буржуазна організація мала в своєму розпорядженні певні засоби для впливу на масу і для боротьби. Це були соціал-угодовські партії, преса, самооборона.

Напевно неможна указати з усієї світової історії подібного прикладу, де дрібнобуржуазні, так звані, соціалістичні партії грали більш ганебну роль, аніж меншовики та есери на Україні. Підтримуючи контр-революційний уряд весь час до його скинення, навіть борючись проти цього скинення, як то було у Києві та на південно-західньому фронті, Катеринославі і т. и., вони вели каїнову роботу заради інтересів працюючих.

Після переходу влад до рук робочих рад, меншовики грають роль соціалістичних агітаторів на послугах у буржуазії.

Поруч з буржуазною інтелігенцією, що вона провадила саботаж у всьому економічному житті і перешкоджала робочим організувати господарство, меншовики працюють над тим, щоб роззброїти духовно робітництво, деморалізувати його, внести недовіру до своїх сил, до своєї партії, до своєї класової мети.

Меншовицька агітація в кінці 17-го і на початку 18 року на Україні це була найбільш отруйна, деморалізуюча агітація, вона більш всього перешкоджала робітництву організувати свої сили.

Найулюбленишим засобом боротьби для меншовиків, звичайно, була провокація. Як тільки для влади Рад почувалася загроза, як тільки збройна сила контр-революції починала посуватися на міста, як тільки після упертого бою червона гвардія повинна була відступати, навздогін революційним бойцям у спину, як Каплан у Леніна, стріляла ця соціал-буржуазна банда на чолі з есерами та меншовиками.

Вона гальмувала евакуацію військ та військового майна, ставала, де могла, на перешкоді, вживала всі засоби, всяку ганебну інсинуацію і демагогію, аби тільки нашкодити Радянській владі і допомогти буржуазній владі, іменню як владі буржуазії.

Ця картина мала місце і в Києві, і в Харкові, і в Катеринославі, і по всіх інших містах, і можна ще раз повторити наведені вже слова, що пролетаріят на Україні в перший

період влади своїх рад не зумів використати для боротьби зі своїми ворогами певної зброї червоного терору. Всі соціал-зрадницькі партії меншовиків та есерів і вся інша різнобарвна політична челядь буржуазії мали повну свободу діяльності при владі рад і, звичайно, звертали її проти більшовиків, проти рад.

Преса—і одверто буржуазна, і соціал-патріотична, грала ту ж саму роль. Цікаво було б тепер підібрати тодішні буржуазні,—кадетські, меншовицькі, есерівські та інші часописи, щоб зрозуміти який барвистий вінок клевети, інсинуації, шантажу, демагогії і провокації плела ця контр-революційна преса, аби підрізати сили пролетаріату в його боротьбі.

Треба одверто признати, що не перевівши націоналізації друкарень, не закривши ні одного буржуазного чи іншого контр-революційного часопису, Радянська влада зробила велику помилку, за яку потім прийшлося розплачуватися кров'ю працюючих робітників та селян.

Як на додаткову силу буржуазії в часи цієї боротьби, треба вказати на так звану самоохорону по містах. В кожному куточку, де проживала буржуазія, вона була зорганізована під офіційним назвиськом «самоохорони» від грабіжництва, від нападів розбишак. Але труслива буржуазія навіть своє життя і майно сама не може захистити. Велика кількість офіцерів, що залишилися без місця і без служби після самочинної демобілізації багатьох військових частин, або ті, що дезертували, самі були до послуг буржуазії. На ті гроші, що їх збирали домові комітети з буржуазних кварталів, буржуазія завела дружини самоохорони, що підлягали розпорядженню домових комітетів, а кінець кінцем місцевим думам. Під різними назвами, маючи ріжну організацію, складаючись з офіцерів, юнкерів, студентів, так звані дружини самооборони складали досить значну силу дійсної білої гвардії, що існувала й вела свою діяльність по містах навіть в ті часи, коли робочі ради тримали владу в своїх руках. Зрозуміло, що всі ці отряди буржуазної самоохорони виступали зі зброєю в руках проти червоної гвардії, проти робітництва.

Заходи військової радянської влади на місцях: обов'язкове роззброєння, розпорядження про здавання всієї зброї комендантам то-що, звичайно, де в чому зменшували сили мійської контр-революції, але дружини самоохорони залишалися озброєною організованою білогвардейською силою у тилу червоної гвардії.

Тепер, озираючись назад, бачиш всі ці помилки.

Захопити банки, закрити буржуазні часописи, розпустити буржуазні організації, роззброїти буржуазні сили—ці вказівки Маркса не було виконано на Україні під час горожанської війни 18 року, це пішло на користь ворогам пролетаріату.

Однак, треба не забувати, що цього зроблено не було не тому, що цього не встигли зробити, що для цього не мали

сили. Цьому перешкоджала як невеличка відсоткова численність пролетаріату на Україні, так і досить великий вплив ремісництва у складі міського пролетаріату, а з другого боку—досить швидкий хід подій, що вони примушували у запалі боротьби рушати фронт вперед і назад, залишати зміцнення тилу невеличким силам місцевого свідомого робітництва.

Щоб докладніше з'ясувати всі обставини, що в них йшла боротьба, треба накреслити картину взаємовідносин на селі, звичайно, занадто загальними рисами, бо для повного розгляду подій на селі і всього процесу диференціації селянства та боротьби на селі треба писати окрему розвідку.

Місто після Жовтневої Революції дало українському селу багато десятків, а може й сотен тисяч салдат, що повернулися з фронту, або з міста, де вони були під впливом революційних обставин, революційних подій, більшовицької агітації і пропаганди.

Гасла: «земля та воля»—«вся влада радам» були загальними гаслами широких мас салдатства і все більше й більше поширювали свій вплив у війську після Жовтневої Революції. Тому демобілізація війська дала українському селу тисячі і тисячі найбільше енергійних та революційно-свідомих робітників, що, співчуючи більшовикам, стали новою силою на селі поруч з українськими соціал-патріотичними спілками та просвітами. Додамо ще до того, що майже всі ці салдати вернулися з фронту зі зброєю в руках—тому вони могли протистати зорганізованій соціал-патріотичній диктатурі куркуля на чолі з націоналістичним вільним стрілецтвом.

Вже в кінці січня 18 року, числа 20-го, як я мимоходом згадував раніш, ВУЦВІК України скликав у Харкові першу Всеукраїнську Конференцію Селянських Депутатів переважно з сел Харківщини, Полтавщини, Чернігівщини, Кременчужчини та Катеринославщини. Ця конференція вже цілком стояла на ґрунті Радянської влади, підтримуючи більшовицькі лозунги. Губерніальні з'їзди селянських делегатів, що їх тоді було скликано по різних губерніях, теж давали вже більшість прихильникам та співчуючим Радянській Владі.

Націоналістичний чад не довго міг застилати очі селянина пролетаря та незаможника. Хід подій давав йому ясні вказівки, куди йти та за що боротися, і селянин знайшов свій прапор і взяв свою зброю.

Цей процес на Україні проходив, однак, занадто важко. Лише і у 22-році ми стаємо на певний шлях в цьому відношенні, а за часи першого періоду Радянської влади цей процес тільки намічався. Сили двох таборів громадянської війни лише визначалися і лише починали мобілізуватися, але вже й тоді серед селянства були досить широкі й значні кола, що боролися зі зброєю в руках за владу Рад. Це вони поповняли шерengi пролетарської червоної гвардії, це вони в сірих шинелях салдат складали революційні полки, що в лютому-березні-квітні 18 року

боролися за владу Рад під керівництвом Кіквідзе, Орлова, Павлова та інших; це вони посилали своїх делегатів на губерніяльні з'їзди та на другий Всеукраїнській З'їзд Рад, а решта, крім найбільш заможних хліборобів,—вона вже розчаровано дивилася на ЦР, вже не підтримувала її, відсахнулася від неї,—побачивши нікчемність її промов та заяв, її обіцянок, хоч ще й не станула dokonче на революційний шлях боротьби.

• VIII. ЗОВНІШНІ ВІДНОСИНИ РАД. УКРАЇНИ ПЕРШОГО ПЕРІОДУ.

Пролетарська революція в Росії і на Україні відбулася, як наслідок всесвітньої імперіялістичної війни, і була героїчною спробою закінчити її пролетарським повстанням. Починаючи революцію, партія більшовиків мала завдання кинути заклик до змучених війною мільйонів бойців — боротися за закінчення війни, але розвиток світової пролетарської революції йшов поволі.

В кінці 17-го, початку 18-го років перед нами стояла озброєна сила імперіялізму—з одного боку антантівського, який штовхав буржуазну владу Росії на червневий наступ і потім підтримував контр-революційну боротьбу проти Рад, що не хотіли війни, а з другого боку—імперіялізму германського, який хотів використати революцію, аби перемогти, заклавати свого ворога, такого ж імперіялістичного крука.

Берестей Литовський був місцем зустрічі представників двох світів: з одного боку—революції, а з другого—гнобительського войовничого імперіялізму германського.

Історія цих переговорів всім відома і тут зачепити слід її остільки, оскільки треба з'ясувати, яке становисько склалося для України у ході цих мирових переговорів, як поставилися до них різні класи України, що боролися на ній за владу.

Ще за часи війни з самого її початку найбільш послідовні українські націоналісти-шовіністи, що знаходилися за кордоном був. Росії, станули цілком на бік Австро-Германської імперіялістичної лінії. Так званий «Союз Визволення України» покладав усі свої надії на перемогу Германії, розвинувши досить значну й широку агітаційно-пропагандистську діяльність серед військових полонених, що знаходилися в Германії та Австрії. Іхньою метою було—на підставі військової перемоги Германії над Росією заснувати під протекторатом переможної Германії окрему від Росії Українську державу, хоч би під королівством якого-будь з принців германських або австрійських.

Після Жовтневої Революції, коли ентузіазм революційних героїв-пролетарів прогнав владу УЦР з усієї території України, загнавши її керівників у невеличкий закуток на північному заході,—там у Рівно-Дубно стрінулися представники двох течій українського націоналізму і в радісних обіймах визнали повну згоду своїх бажань. УЦР і «Союз визволення України» наддніпрянської, після того як радянські війська взяли Київ, заклачили

фактично союз, і це був союз на ґрунті признання шовіністами з УЦР орієнтації на германський імперіялізм проти радянської революції. Ще до того велися темні зносини УЦР з урядами Германії та Австро-Угорщини про участь УЦР в переговорах по заключенню мирного договору, а також ще більш темні зносини але сепаратну від радянської Росії мирову угоду України з Германією та Австрією.

На зраду діячів УЦР мав вплив ще один факт: Радянський Уряд України, як тільки перший З'їзд Робочих, Салдатських та Селянських Депутатів zorganizував його, повинен був не лише організувати сили для озброєної боротьби з УЦР на території самої України, про також прийняти на увагу і міжнародні обставини радянської революції і своїми заявами та виступами паралізувати діяльність контр-революційних представників УЦР також і в цій взкордонній галузі. Тому в кінці грудня 17-го—початку січня 18 року ВУЦВІК та Народний Секретаріят постановили прийняти участь у мирових переговорах, що вела Радянська Росія з Германією у Бересті-Литовському.

Представниками Українського Радянського Уряду поїхали: т. т. Шахрай, Ведмедів. Володимир Затонський, що мав також їхати, залишився у Петербурзі, бо увійшов до складу Раднаркому РСФРР, як представник Радянської України. Завданням нашої мирової делегації було: від імені робітників та селян України заявити, що УЦР не визнається урядом України і не має права ні виступати від її імені, ні приймати від її імені яких-будь договорів. Наша мирова делегація повинна була бути у складі російської делегації і спільно з нею і у повній з нею згоді всі свої заяви та виступи направити до використання мирових переговорів, як засобу агітації за боротьбу проти імперіялізму.

Не буду тут приводити всіх деталей. Треба лише згадати, що поруч з тим, як Українська Радянська мирова делегація приймала офіційну участь в Берестейських переговорах, представники УЦР одночасно пробували у Бересті-Литовському майже таємно, не приймаючи ніякої офіційної участі в мирових переговорах. Австро-германські генерали та дипломати тримали представників УЦР так, на всякий випадок, наколи переговори з Радянською Республікою буде зламано. Германський імперіялізм розглядав тоді, що буде йому корисніше—чи заключити мирову угоду з Радянською республікою на всьому терені бувшої Росії, коли їм удасться ошукати у переговорах представників рад (на що генерали тоді сподівалися), чи закликати з заднього ходу для окремої угоди представників Української ЦР, які вже давно стояли на поготові для виконання ролі активних саботажників революційних переговорів.

Завоювання України для германського імперіялізму значило не лише здобуття нової потрібної сировини та харчу для продовження війни, не лише здобуття ґрунту для дальшої імперіялістичної експансії, а також значну економічну перемогу

над державами Антанти: в промисловості Україна в більшій своїй частині підлягала капіталові антантовському, бельгійському та французькому. Завоювання України, приховане запрошенням з боку представників самого українського уряду під приводом підтримання «законного» уряду, це, звичайно, був найбільш корисний шлях для германського імперіялізму.

Після того, як радянська мiрова делегація, — російська вкупі з українською, — з обуренням, зневагою і призи́рством відмовилася підписати мiрову угоду, і через т. Троцького заявила своє знамените «ні миру, ні війни», германський уряд тоді дає з одного боку наказ своїм військам сунути збройно на Петербург, а з другого боку вступає в офіційні переговори з представниками Української Ц. Ради.

Представники Української ЦР підписали з Німеччиною договір, по якому фактично вся влада на Україні переходить до рук німецьких окупантів, що становилися фактичними власниками залізниць і всього господарчого майна України. Весь договір був зрадницьким випадом проти робоче-селянської революції: германський фронт після цієї згоди зразу ж пересувався на тисячу верств на схід.

Радянська Росія, не маючи можливості виставити для боротьби стару здеморалізовану армію, починає організувати свою армію — червону армію, але для цього потрібний був час. Вона погоджується підписати важкий Берестейський договір з метою одержати передишку для організаційної підготовки.

Скільки кричала вся буржуазія проти цього кроку Радянської влади, як галасували есери, меншовики і вся інша російська соціал-шовіністична братія проти важких його умов! Як на цьому ґрунті хотіли есери навіть заснувати так званий волжський фронт, — але як вся українська і російська буржуазія вкупі з дрібно-буржуазними «соціялістами» навмисно забуває про те, що в Бересті було підписано не один, а два мiрових договори. Перший, підписаний більшовиками, лише визнавав ті лінії кордонів, що провів уже озброєною рукою на карті бувшої Росії германський імперіялізм, маючи на меті збудувати нові сили для боротьби і не віддаючи імперіялізмові ні жодної краплі влади, завойованої робітниками і селянами під час Жовтневої Революції, а другий договір наперед віддавав германському імперіялізмові тисячі верств нових ґрунтів, запрошував півмільйонну германсько-австрійську армію для окупації України і фактично віддавав до рук германського імперіялізму владу.

Як повинна була Радянська робоче-селянська влада на Україні поставитися до цих двох договорів? Зрозуміло революційні робітники і селяне з призи́рством і прокльонами зустріли звістку про згоду УЦР з германським капіталізмом проти радянської революції. Запрошення окупаційної армії — це була політична загибель українського націоналізму, і після того він воскреснути знову не міг — це було завершення діалектичного процесу його розвитку у свою протилежність.

У боротьбі Радянської Росії з германським імперіялізмом вся революційна Радянська Україна, донецькі шахтарі, чи незможні селяне безумовно були на боці робоче-селянської Росії, душею з російськими робітниками і селянами за їх долю і будучину.

Але така відповідь, зрозуміла для кожного скільки-небудь свідомого робітника і революційного селянина, ще зовсім не розв'язувала питання про те, як поводитися керівникам радянської революції на Україні в обставинах Берестейського миру. В Бересті Литовському Радянську Росію примушено було підписати угоду про те, що вона визнає Україну по-за межами Росії, як окрему Державу. Багато революціонерів робітників стало перед питанням: коли ми тут на Україні визнаєм правильність Берестейського договору Радянської Росії, чи не буде це значити також, що ми повинні признати правильність другого Берестейського договору, підписаного УЦР, чи не повинні ми тоді визнати УЦР—урядом України, як примушені були по Берестейському договору визнати її урядом наші російські товариші, а коли ми—робочі та селяне не можемо визнати своїм урядом УЦР, коли ми не хочемо віддати власній буржуазії владу, що лише зараз її завоювали зі зброєю в руках, ціною крові багатьох сотен робітників і селян, чи не буде це значити, що ми тим самим зраджуємо ту лінію, що її провадили наші товариші в Росії, чи не будемо ми цим шкодити пролетарській революції. Такі питання революційної тактики ставали перед робочими та селянами. Їх треба було розв'язати.

Треба роздивитися зараз, які політичні взаємовідносини склалися в початку радянської революції до Берестейського договору між Радянською Україною і Радянською Росією принципово й фактично.

Вже в початку нашого начерку було показано різні погляди різних груп українських більшовиків в справі про державне об'єднання України, як також було з'ясовано принципову лінію, що її проводив ЦК більшовицької партії через РадНарком РСФРР в національному питанні взагалі і що до України зокрема.

Широкі маси революційного робітництва й селянства не хотіли відкоремлення від робоче-селянської Росії ні під час спільної боротьби, ні в радості, ні в печалі.

Спільна мета, спільна боротьба, спільний ворог—велика і дрібна буржуазія, спільні принципи боротьби за соціалізм, за світову революцію—все це об'єднувало робітників і селян України і Росії, не викликаючи ніяких непорозумінь, ніяких конфліктів, ніякої «дипломатії». Радянська Україна, як республіка в спільній республіці рад,—за це ми боролися і це здобули перемогою над УЦР.

Після Берестейського договору обставини перемінилися. При одній меті, при одному програмі більшовики Росії і України, знаходячись в різних обставинах, мали перед собою різних

ворогів і повинні були виробляти окрему тактику. Для Росії Берестейський договір значив продовження існування Радянської влади,—для України її скасування; для Росії договір значив можливість організації робоче-селянської Червоної Армії, для України—насилав армію окупантів і давав організацію контр-революційним буржуазним та куркулівським силам; для Росії він забезпечував диктатуру пролетаріату, для України диктатуру буржуазії проти пролетаріату, проти незаможного селянства; в Росії більшовицька партія підписала і визнала й суворо проводила ці умови Берестейського договору і боролася проти лівих есерів, що виступали проти цього договору; на Україні—українські есери з УЦР проводили свій Берестейський договір, борючись проти робітників і селян. Тому більшовики на Україні, як і взагалі всі робітники та селяне, не могли визнати Берестейського договору, оскільки він значив для України визнання УЦР урядом України, визнання влади буржуазії, самоліквідацію Радянської влади на Україні.

Але з другого боку невизнання Берестейського договору мало цілком неординарне значіння в Росії й на Україні. В Росії невизнання йшло з боку лівих есерів і мало на меті фактично боротьбу проти диктатури пролетаріату—це був власне бунт селянської примітивної революційної психології проти суворого шляху, що ним примушена була йти революція. Правда, де-які гуртки комуністів у Росії були проти визнання Берестейського договору, але від цього помилкового «лівого комунізму» відмовилися незабаром всі товариші, а партію лівих есерів логіка революційної боротьби від словесного невизнання тактики Радянської влади в справі миру привела незабаром до озброєної боротьби проти Радянської влади, до повстання в 7-му місяці 18 року, до дальшого фактичного союзу зі всією контр-революцією. Невизнання Берестейського договору для Росії значило боротьбу проти диктатури пролетаріату, а невизнання Берестейського договору для України значило боротьбу проти диктатури буржуазії.

Таким чином, інакші політичні міжнародні обставини на Україні, ніж у Росії, примушували революційний пролетаріат, а насамперед більшовицьку партію, знайти власні шляхи для спільної з російськими товаришами боротьби за спільну мету.

Далі ми наведемо де-які факти з боротьби ідей, переконань та пропозицій, що мали місце у більшовицькому таборі у першій половині 18-го року, а зараз лише зформулюємо в загальних рисах факти, що виявилися для всієї більшовицької організації на Україні. Партія Комуністів-більшовиків України відмовилася солідаризуватися з російськими «лівими комуністами», що протестували проти Берестейського договору, навпаки—українські більшовики визнали підписаний Радянською Росією Берестейський договір кроком, який примушено було зробити, кроком неминучим, і потрібним і корисним для Радянської республіки Росії.

З призирством і огидою українські більшовики відповідали на промови українських лівих есерів про те, що Радянська Росія, підписавши Берестейський договір, «зрадила» Радянську Україну.

Навпаки, представник Радянської України т. Затонський на 4-му Всеросійському З'їзді Рад в офіційній промові своїй від імени Радянської України признав, що робітники і селяне України цілком згідні з таким кроком російських робітників і цілком підтримують їх тактику у боротьбі з світовим імперіалізмом.

Але визнаючи цей договір, ми на Україні мали перед собою фактичне відокремлення України від Росії та необхідність боротьби за владу Рад, яку ми що-йно перед тим завоювали.

Визнання підписаного Радянською Росією Берестейського договору для українських робітників та революційних селян ніяким чином не могло значити—визнання другого Берестейського договору, підписаного УЦР.

Завданням робітників і селян на Україні було перемогти українську буржуазію і скинути її владу—УЦР. Тактика більшовицької партії тоді повинна була бути тактикою здобуття влади пролетарями і революційними селянами України і захисту її від старої влади.

Зрозуміло, що це викликало безумовну необхідність не визнати ні другого Берестейського договору, підписаного УЦР, бо він віддавав владу на Україні в руки буржуазії,—ні викликаной тим договором германської окупації України. Боротьба з УЦР і з наступом германських окупантів, боротьба з ними під лозунгом влади Рад це, безумовно, був єдиний шлях більшовицької партії на Україні.

Радянська влада України перед підписанням договору зробила заяву германському урядові, що вона згідна прийняти навіть ті важкі економічні умови, які прийняла УЦР, і цілком приєднатись до російського Берестейського договору з тою умовою, аби Германія не втручалася у внутрішні справи на Україні і відмовилася від будь-якої окупації. Але це було не вигідно німецькому імперіалізмові і на цю пропозицію германський уряд зовсім не відповів. До його послуг були локаї з ЦР, що віддавали йому Україну у повне володіння, і це як раз відповідало його завданню—завоювати Україну, а діячі з УЦР давали йому для цього легальні можливості.

Озброєна боротьба проти УЦР і проти наступу германських окупаційних військ повинна була початися, і вона велась на протязі трьох місяців.

Ведучи цю боротьбу, українська більшовицька організація і Радянський уряд України повинні були скерувати її так, щоб не втягнути до неї російських робітників і селян, що важким Берестейським договором лише зараз позбавилися війни і мали можливість організувати свої сили. Берестейський договір, підписаний Радянською Росією, значив: мир для Росії—війна на Україні.

Не провокувати Радянську владу Росії на нові військові бої з германським імперіялізмом, а навпаки своєю боротьбою на Україні, затримавши наступ германських військ, дати час російським робітникам і селянам зорганізувати свої сили для захисту Радянської влади. Нашу боротьбу на Україні проти уряду УЦР та наступу германського війська ми повинні були вести не від імени російської республіки, не від спільного імени нашого з російськими робітниками і селянами, а від власного імени, на нашу власну відповідальність, від імени самостійної Радянської України. Так Радянська Україна повинна була логікою боротьби і відношенням класових сил стати на шлях власної самостійності, як Українська Соціалістична Радянська Республіка, незалежна від Росії в своїй боротьбі проти УЦР та германського імперіялізму. І це було остаточно признано на другому Всеукраїнському З'їзді Рад у Катеринославі березня 18 року.

ІХ. БОРОТЬБА РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ З ГЕРМАНСЬКИМ ІМПЕРІАЛІЗМОМ.

(лютий—квітень 18 року).

В наведених попереду розділах нашого начерку з'ясовуються умови, в яких довелося Українській Радянській Республіці боротися за своє існування з наступаючим германським імперіялізмом та ЦР.

Додамо ще до того, що Радянська Україна майже не мала часу для організації своїх сил. 8 лютого радянські червоногвардійські загони після жорстокого бою визволяють Київ, а вже через три тижні німецькі війська на чолі з гайдамаками знову його захоплюють. Таким чином робітництво і революційне селянство України мають для організації своїх сил, для захисту своєї влади з початку 18 року лиш 2—3 тижні для Правобережжя, місяця два для Київщини і Одещини, місяців 4—5 для Харківщини, Катеринославщини і Донбасу. Лише 25 січня Радянський уряд видає декрет про зформування всіх червоногвардійських чет в регулярне військо під назвою червоного козацтва—декрет, що його, одначе, виконати не встигли. Тому єдиною силою нашою у боротьбі з гайдамаками і німецькими окупантами на Україні були наші робочі червоногвардійські загони та де-які військові частини з демобілізованих фронтових військ.

Подамо коротеньку характеристику організації наших військових сил за ті часи. Треба сказати перш за все, що ми не досягли необхідної централізації. Народній Секретаріят військових справ на чолі з т. Юрієм Коцюбинським та його помішником Богдановим після організації у Харкові первісних радянських збройних сил, у тому числі першого полку червоного козацтва,

у Києві став осередком організації червоноармійських чет на Київщині, на Правобережжю та почасти на Чернігівщині та Полтавщині. Це був почасти польовий штаб червоногвардійських загонів, почасти Упраформ (управління по формуванню). Окремо від нього, але в зв'язку з ним стояли військові частини, що відходили з південно-західного фронту. З них активними, боєздатними були лише де-які частини на чолі з тов. Кіквідзе, ¹⁾ Павловим та де-якими іншими.

Червоногвардійські загони, що їх організував Секретаріат військових справ, приймали участь у визволенні Києва з під влади ЦР, але незабаром примушені були його залишити.

Загони т. Берзіна мали інше призначання—вони були кинуті знову у Росію. Червоногвардійські напіванархичні чоти Ремньова, найменше дисципліновані і, кажучи мовою дальших років, найбільш партизанські, після наказу Народного Секретаріату повинні були залишити Київ, а сам Ремньов під погрозою арешту, передачі до суду, відійшов з Києва до Чернігова. Загін Муравйова і його бронепотяг згідно наказу, одержаного з Петербургу подався до Одеси, де Муравйова було призначено командуючим військами.

Таким чином озброєні сили Київського району—це були лише де-які червоногвардійські загони, зорганізовані ще перед тим в Києві, а потім в Полтаві, Чернігові і в тому числі перший полк червоного козацтва, різнобарвні, малосильні, малодисципліновані, нецентралізовані, майже не озброєні червоногвардійські чоти київських робітників, з яких боєздатними були лише загони з арсенальців. З останніх особливо молодь була по духу своєму справді революційною і потім десятками з ентузіазмом гинула в боротьбі, але в більшості своїй загинула раніш, ніж боротьба могла перекувати її в боєздатну силу. Військові частини підведено-західного фронту—це були у великій більшості своїй здеморалізовані, дезорганізовані маси. Ніколи не забуду, як під час боїв під Бердичовим де-кілька сот революційних салдат вже третій день билися з наступаючим німецьким корпусом, а повз них по залізниці проходили один за одним потяги з великими юрбами втікачів, салдат, що прагнули лише одного—до дому, не бажаючи приймати ніякої участі у кривавій боротьбі, що проходила біля них у де-кількох кроках. Як тоді один поранений молодий червоногвардієць підбіг до потягу і в запалі кричав до кількох сот юрби салдат: «Сволота, сволота; ви не люде—ви сміття. Тут умирають товариші». І як потяг пішов далі, а лише де-кілька десятків салдат знялося з потягу і залишилося, щоб прийняти участь у нерівному бої і в ньому загинути.

¹⁾ Загинув у 19 році, одстрілюючись кулеметом від денікінців, і своєю смертю викликав такий запал дивізії, що червоноармійці кинулися на сильніші у п'ять раз частини білогвардійців і розтроцюли їх.

В організаційному осередку бувшого «Искомитюза» («Исполнительный Комитет Юго-Западного фронта») вдалося, однак, зформувати де-які частини, що були фактично єдиним озброєним формуванням проти наступаючих на Київ германських військ.

Беручи загалом кількість хоч якої організованої сили червоної гвардії Київського району за часи германського наступу, можна прийняти, як найбільше, до 3 тисяч. Напевне, таку ж кількість збройних сил мав і другий військовий осередок України в тодішні часи — Одеса. Зрозуміло, сюди не входять окремі червоногвардійські чоти, що були тоді в кожному губерніяльному чи повітовому місті, навіть по селах. Вони потім кожний окремо боролися і гинули в цій боротьбі з наступаючим ворогом. З таких червоногвардійських загонів можна пригадати, наприклад, червоноармійський загін т. Кулика в Умані, та інших.

Крім червоногвардійського загону в Харкові та Катеринославі, військовим осередком був також, так званий, Центральний Штаб Червоної Гвардії у Луганську, що потім відіграв значну роль і поруч з цим штаб т. Овсієнко-Антонова, що вів боротьбу проти Краснова та його частин, і майже одночасно з визволенням Києва, після жорстоких боїв у Донбасі під Микитівкою, Дебальцевим, Царським Курганом та Сулином, розбив Красновські війська і міг прийняти участь в цій боротьбі. Проти наступаючої ворожої півмільйонної окупаційної армії бездатних досвідчених в імперіялістичній війні салдат з усіма засобами військової організації імперіялізму Радянська Україна стояла необ'єднана, з осередком в кожному місті, з майже неозброєними загонами робітників, що вперше приймали участь в військовій боротьбі.

При таких умовах, при такому відношенні сил не те треба вияснити, чому владу Рад на Україні роздавила окупація германського імперіялізму, що своїм каблуком наступив на Україну, а треба дивуватися тому, що з такими невеличкими майже неозброєними і незорганізованими силами можна було вести боротьбу на протязі 3-х місяців.—Це можна було перевести лише дякуючи співучасті широких шарів робітництва і революційного селянства, дякуючи надмірній революційній енергії і безупинному революційному ентузіазмові робітників і селян.

Історія дальших величезних подій заховала у нашій пам'яті глибокі сліди цих героїчних вчинків, і хоч отруйна агітація опануваної Україну буржуазії кинула на могилу великих борців першої української революції багато наклепів, але мійські робітники, селяне Радянської Республіки, оглядаючись назад, на цю величну боротьбу, що провадили невеличкі гуртки революціонерів-робітників і селян, з пошаною згадають їхній героїзм.

Операційний план наступу гайдамаків і германських військ на Київ у початку 18 року був той же самий, як після того в початку 19 року у Петлюри, а потім ще в 20 році у польського війська: військовими демонстраціями на бердичівському напрямкові затримати озброєну радянську силу, а потім ударити

на Київ у Коростенському напрямку, а почасти по шосе з Житомиру. В боротьбі під Бердичовим наступ 40-тисячної германської армії після 3-х днів бою зломив революційну енергію і ентузіазм радянських частин.

✓ Зорганізований Народнім Секретаріатом Комітет Охорони Революції в складі т. т. Примакова, Коцюбинського, Скрипника, Бакинського послав київські червоногвардійські частини на Коростенський напрямок, але на Житомирському напрямкові сил не було.

В Києві велася страшенна контр-революційна агітація меншовиків, російських есерів та націоналістів на чолі з редакцією «Нова Рада». Фактично озброєних сил у Радянської Республіки було менше, ніж навіть озброєної самоохорони буржуазії і домових комітетів. На підступах до Києва була велика кількість германських військ. Доля радянського Києва була вже вирішена. Дарма т. Євгенія Бош ще за кілька годин до свого від'їзду з Києва на зібранні Київської Ради Робочих Депутатів робила заяву про те, що Київ не буде здано, не може бути здано. Це було лише виявлення волі робочої класи до захисту Радянської влади, але не його можливості. Радянська влада залишила Київ.

Одночасно з наступом германського війська почався наступ війська австрійського на Одесу. Прихильний до авантюристичних кроків командвійська Одещини—Муравйов з початку лютого протестував проти того, щоб Київ був зданий, але за Києвом неминуче йшла Одеса. Це була сумна сторінка історії. Муравйов зі своїм бронепоездом пробився на Полтаву. Одеські червоноармійці після багатьох сутичок відступили по різних напрямках. Треба згадати тут участь комуністичного загону одеської молоді, що в складі лише 300 чоловік відступив з Одеси і майже цілком загинув у боях.

Радянський уряд з Києва від'їхав до Полтави. Всі його завдання звелися до організації бойових сил, до формування завдань боротьби. В Полтаві відбулася невеличка конференція замість призначеного з'їзду, і вона постановила зібрати другий з'їзд Рад у Катеринославі. Найбільше значіння мала спроба внести єдність керівництва військовими подіями. З ініціативи ВУЦВІК'у було скликано нараду з усіх великих центрів—Одеси, Києва, Кривдонбаса. Перед наступом величезної ворожої озброєної сили потреба єдності виявилася у всій її необхідності. Народній Секретаріат мав на меті об'єднати керування всіма озброєними силами, призначивши командвійськами т. Овсієнко-Антонова. Нарада відбулася без представників Кривдонбаса (Донецько-Криворізьської республіки). Кривдонбасовці думали тоді, що можна відбити, відтягнути можливість наступу німецького війська простою заявою, що Кривдонбас не належить до України. Справа в тому, що по Берестейському договору східний кордон України не був скільки-будь ясно означений, цеб-то його треба було установити мечем і вогнем військових подій.

Події незабаром показали товаришам необхідність прийняти участь в боротьбі, і допомога цього нашого пролетарського центру була найбільш енергійною, мала найбільше значіння.

Призначення командвійськами т. Овсієнко-Антонова не принесло ні більшої зорганізованости, ні сили і при децентралізації червоногвардійських загонів мало більш декларативне значіння, але все ж воно внесло єдність кроків до організації єдиного центру.

Радянська Україна, крім червоногвардійських загонів і військових частин бувшого південно-західного фронту, що складала наші озброєні сили, поруч з ними мала ще в наслідок від царату військові частини чехо-словацького корпусу, який був організований царатом для боротьби проти німецького імперіялізму, подібно тому, як німецький імперіялізм складав заводи українців і поляків для боротьби з російським царатом. Тепер виявилось, що ще за часи боротьби за Київ керівники чехо-словацького корпусу мали таємні зносини з наступаючим ворогом, щоб передати їм мости через Дніпро. Революційний настрій чехо-словацьких мас не дозволив цього зробити.

Після падіння Києва виникло питання про те, яким шляхом вести відступ. Два напрямки стояло перед нами. Один — на Бахмач, Конотоп, Брянськ, другий — на Полтаву, Харків. Чехо-словацькі керівники самочинно захопили майже всю дорогу і дали наказ відступати через Полтаву на Харків. Розглядаючи це питання, Народний Секретаріат признав це дуже шкідливим для революції кроком: Харків, досить великий пролетарський центр, мав свою зорганізовану червону гвардію, що могла все ж таки боротися проти наступаючих ворогів, а відступ чехо-словацьких військ в напрямку на Харків, правда, не збільшував, як ми думали тоді, кількості наших сил, але він зменшував силу відпору на Ніжинсько-Бахмацькому напрямкові, де місцевий пролетаріат не мав стільки реальних умов для організації боротьби, як на Харківському напрямку. Відступ чехо-словаків на Харків широко відчиняв ворота для німецького наступу на Брянськ, потім Курськ, а там і на Москву, а значіння нашої боротьби було робити, якомога більше, перешкод наступу німецького імперіялістичного війська на цитадель пролетарської революції — Радянську Росію. Тому Народний Секретаріат признав необхідним повернути чехо-словаків з лінії Полтава—Харків на лінію Ніжин—Конотоп. Мені довелося мати самому відносно цього велику суперечку з керівниками чехо-словаків. Лише проста погроза озброєної боротьби привела їх до порядку, і чехо-словацький корпус повернув на Бахмач—Конотоп.

На Бахмацькому напрямкові загинуло багато товаришів червоногвардійців, навіть цілі заводи їх. Хто тепер згадає їх прізвища? Загинули й ті товариші, що знали про них. Але вони свою роль виконали. Наступ германських військ у найбільш небезпечному для нас напрямкові, прямо на столицю радянської

республіки, було затримано і він пішов далі на південь України, де проти нього були на кожному місці революційні робітники й селяне.

На цю боротьбу і на всю дальшу боротьбу робітників і селян України з гайдамаччиною і германською окупацією великий вплив мав другий Всеукраїнський З'їзд Рад, що відбувся в Катеринославі в другій половині березня 18 року.

Перша думка була—скликати його в Києві, чому завадив наступ німців; далі гадалося скликати його в Полтаві, нарешті,— в Катеринославі. Хоч 2-й Всеукраїнський З'їзд Рад відбувся вже в атмосфері наступу окупантів, що зайняли майже половину всієї України, але він зібрав більше півтори тисячі представників рад робочих та селянських депутатів з усієї України. Треба підкреслити, що тут були представники не лише з України, що ще не була окупованою, а навіть з тих її частин, що були під владою окупантів і УЦР.

Так присутніми були представники з далекої Волині та Поділля, хоч лише окремими одиницями. З'їзд розбився на три майже рівні по значності і по кількості частини: більшовиків, лівих есерів і прихильників українських націоналістів: українських есдеків, уесерів і т. и. Але перед тим як характеризувати боротьбу на другому З'їзді Рад треба зараз з'ясувати внутрішнє становище, ті ідейні течії, що склалися в тодішні часи в партії і виявилися на другому З'їзді. Ці часи майже не мають своїх письмєнних документів.

Історія цієї боротьби майже не відома для більшості молодих товаришів, най тому мені не докорять, що я трохи зупинився на цьому менті революції. Як вже подано було вище, з самого початку Жовтневої Революції, навіть до неї, на Україні склалося фактично три течії. Після Берестейського договору вони виявилися найбільш яскраво, найбільш виразно. Годі було думати, що „лівий комунізм“ лише в Росії був досить численний і не знайшов би ґрунту тут у нас на Україні в тих неясних складних обставинах, що їх з'ясовано раніш.

Дійсно, після 4-го Всеросійського З'їзду Рад серед лівих комуністів в Росії пішов розвал. Більшість їх вже тоді зрозуміла, що боротьба проти Берестейського догвору не дає користи пролетаріатові і веде цілком до ліво-есерівської тактики. Фактично ця ліво-комуністична течія партії після четвертого З'їзду загубила свою фізіономію і цілком з усією партією робила спільне діло. Залишилися лише невеличкі групи, які стояли на своїй позиції і думали, що треба фанатично боротися проти берестейської тактики, але в Росії їхня діяльність не мала під собою ніякого ґрунту і вони перейшли на Україну. Це були товариші: П'ятаков, Бубнов, Косіор й інші. Най мені товариші не закидають, що я згадав їхні імена; ці товариші досить велику і значну працю проявили потім на Україні і для всієї справи світової революції, щоб можна було їм нагадувати тодішні помилки; в

тому і єсть сила комунізму, що він, даючи тверді підстави для наших жадань і бажань, приводить остаточно до спільного шляху всіх тих, хто відхиляється тимчасово і помилково на де-який мент. Значіння має тут не тимчасове відокремлення, а загальна лінія комунізму. В ті часи ці товариші, бажаючи боротися проти германського імперіялізму, думали, що найліпшим пунктом приложення їх сил єсть Україна,—і вони тут свою працю зробили.

Зовсім иншу ролю грали другі супротивники Берестейського договору—російські ліві есери, що також, не згоджуючись з берестейською лінією Російської Радянської Республіки, кинулися на Україну, щоб тут провадити свою тактику. Це ліві есери: Браун, Шафман і инші, але відносно їх далі.

Наші товариші приїхали на Україну (а т. Ю. П'ятаков вернув знову на Україну) в час, коли як раз треба було установити тактику більшовицької партії, і вони внесли свою долю у справу її усталення. Таким чином у часи другого Всеукраїнського З'їзду Рад склалася наша ліва течія, яка в ті часи мала приблизно такий зміст:

„Російський Берестейський договір єсть помилка. В Росії він прийнятий. Але тут, на Україні, треба його фактично поправити. Значіння має лише озброєна боротьба. Треба боротьбу робітників і селян проти германського імперіялізму почати на Україні, а потім в Росії, бо германський імперіялізм хоче обмежити і задавити пролетарську революцію; боротьбу на Україні треба вести не рахуючись з тим, який це вплив буде мати на зносини Росії з Германією. Треба одверто заявити, що українське робітництво і селянство зовсім не зв'язані в своїй боротьбі Берестейським договором і будуть вести боротьбу за владу всіма засобами і шляхами до остаточної перемоги як на території України, так і далі на всьому фронті революції“. Представники цієї течії в ті часи скептично відносились до всіх намірів і заходів до організованого об'єднання біжучої боротьби, виходячи з того погляду, що, як вони думали, в дійсності робітники і селяне вже переконані, вже мають силу і волю боротьби, готові на смерть за владу Рад.

Поруч з цією течією на Україні була досить значна по кількості протилежна група, що мала свій вираз у так званій Катеринославській точці зору. Єдності не було у неї. Загалом її можна характеризувати так: „Треба робити всі висновки з берестейської лінії нашої партії. Україна—відрізаний шматок радянської території. Ми від неї відмовилися і чим скорше ми залишимо на ній боротьбу, тим ліпше. Завоювання половини України Ц. Радою свідчить, що українські працюючі маси ще не дозріли до радянської революції. Треба перейти на инший ґрунт, признати російський Берестейський договір не лише для Росії, а також для України, треба припинити боротьбу, що не має ніякої доцільности, лише губить наші сили. Приходиться визнати УЦР урядом України і в її межах вести державну діяльність,

щоб потім в разі розвинення робочого руху і приєднання до нього селянства далі боротися за соціалістичну революцію“.

На другому З'їзді Рад у фракції виразником найбільш правої течії цього погляду був голова Кременчуцького виконкому т. Богуславський, що прямо й одверто заявив: „треба припинити боротьбу, увійти в згоду з ЦР, аби лише виговорити існування рад, як осередків організації робочих мас“.

Не треба думати, що ці ліквідаторські погляди мали тільки поодинокі прихильників. Пригадую, що навіть у Радянському урядові—Народньому Секретаріаті саме перед другим Всеукраїнським З'їздом відбулося засідання, де обговорювалася дальша діяльність. Два погляди, дві резолюції стояли на обговоренні. Катеринославський погляд мав своїми представниками народніх секретарів: т. т. Квірінга, Лугановського, Лівшиця і інших.

Більшістю цих голосів було прийнято таку пропозицію, внесену т. Квірінгом: „Признати необхідним боротьбу з УЦР. Признати, що Радянська влада в сучасний мент не має під собою ніякого ґрунту. Увійти з УЦР в згоду на слідуєчих умовах:

1) щоб ради робочих депутатів були залишені, як осередки організації робочих мас;

2) щоб не було ніякого переслідування більшовиків і була забезпечена легальна можливість їхньої діяльності“.

Ці резолюції було опубліковано у червні 18 року за часи першого З'їзду КП(б)У.

Треба додати, що більшість присутніх членів Народнього Секретаріату стояла за цю резолюцію. Мені, як голові тодішнього робоче-селянського уряду, прийшлося заявити, що я не можу дати дальшого ходу цій постанові, тому, що уряд не в повному складі. На слідуєчому засіданні всіх членів уряду з участю т. Овсієнко-Антонова—народнього секретаря військових справ, т. Клименка, Іванова Андрія і всіх інших членів уряду Народній Секретаріат відкинув цю пропозицію і більшістю прийняв точку зору так званого центру, що вже її подано вище.

На другому Всеукраїнському З'їзді склалася досить оригінальна ситуація. З'їзд зібрав, як сказано, понад півтори тисячі представників з усієї України, з усіх губерній, навіть з Волині та Поділля. Штучність окремих державних організацій, як то Кривдонбасу та Одещини, на сьому з'їзді виявилася в повному розмірі. Від Одещини, окупованої майже цілком австро-німцями, особливо від території Криворіжжя та Донецького басейну представники були з усіх місць. Найбільш численне представництво було від рад Донбасу та Криворіжського району з губерніями Харківською та Катеринославською.

Як подано вище, на з'їзді утворилося три майже рівнозначні частини: більшовицька, ліво-есерівська і співчуваюча їм та українсько-націоналістична, або, як ми звали її тоді, гайдамацька.

Більшовицька фракція з'їзду по кількості делегатів теж розпадалася майже рівно на згадані вже три течії: лівих, центру

і правих—катеринославців; таким чином дійсно комуністичний погляд мав на з'їзді не тільки менше половини, а навіть менше третини всього складу з'їзду. Але перед лицем позапартійних старовинна більшовицька дисципліна і єдність виявилася в повній силі.

Старовинна дисципліна і єдність програму завжди примушувала всіх більшовиків всі свої думки і пропозиції обговорити перш всього в фракції. Тут ліва комуністична течія проти берестейської лінії російських більшовиків зустрінула спільний відпір і з боку центру і з боку прихильників катеринославського погляду, а ліквідаторські погляди т. т. Квірінга і Богуславського величезною більшістю було відкинуто.

Отже фракція більшовиків після внутрішнього свого обговорення виступила, як єдина сила. На з'їзді стояло два питання: про відношення до українського Берестейського договору і до російського Берестейського договору.

Дві сили стояли одна проти другої: більшовики—представники робітництва і революційного селянства з одного боку і з другого боку у-есдеки, у-есери та, так звані, на з'їзді гайдамаки—прихильники українського націоналізму.

Між ними стояла третя, середня, як завжди, дрібно-буржуазна група, що мала своїми виразниками російських лівих есерів. Ця компанія займала тоді зрадницьку позицію. Російські ліві есери у ті часи мали іншу позицію, ніж з початку Жовтневої Революції: ми мали перед собою поодиноких діячів з есерів, як наприклад, т. Терлецький,—тепер член КПУ, що знайшли в собі досить сміливості, послідовності і революційності, щоб проти волі своїх бувших партійних товаришів піти за пролетарською революцією з більшовицькою партією і вступити у бій з УЦР. На такий шлях, як тов. Терлецький, вступила згодом ціла течія лівих українських есерів (т. Качинський, Ганенко та інші).

Взагалі українські ліві есери і тоді, як і потім, стояли на іншому ґрунті, ніж ліві есери російські. Весь час підтримуючи більшовиків у боротьбі за ради, відмовляючись від згоди з контрреволюційними силами, вони були близькі більшовикам.

У першій половині 18-року на Україну з Росії кинулися всі ті, хто не був згідний з берестейською тактикою Радянської влади і більшовицької партії,—не лише ліві комуністи, а також ще в більшому розмірі російська ліво-есерівська група. У часи другого Всеукраїнського З'їзду Рад зібралися тут майже всі групи активних членів російської партії лівих есерів—Браун, Фішман і інші. Натхненні злобою до берестейської лінії Радянської влади, чекаючи часу, поки логіка життя і боротьби не переведе їх до стану одвертих ворогів революції, російські ліві есери тим більше ремствували на більшовиків, що більше самі заплутувалися у питанні знайти кращий вихід з тодішньої ситуації. І не можна було навіть пізнати, проти кого у них

більше злоби—проти наступаючого на Україну германського імперіалізму чи проти російської Радянської влади. Фактично на другому З'їзді утворився ніжний зворушливий союз між російськими есерами і гайдамацькою частиною З'їзду. Він мав свій вираз у єдиному злобному голосуванні проти більшовицьких пропозицій. Майже третину з'їзду складали праві у-есери та у-есдеки,—члени різних селянських спілок, гуртків то-що. Це були щирі вороги Радянської влади і щирі прихильники УЦР. Зрозуміло, вони не виступали з прямими заявами про свою прихильність до ЦР. Лише критика, демагогія, не догворені фрази, фактичні спроби використати другий З'їзд Рад для боротьби проти рад були поки-що їхньою зброєю. Це були ті „діячі“, що при наступі гайдамацьких загонів підіймали повстання проти червоної влади, нівечили залізничі, спинали потяги, робили напади на окремі червоногвардійські загони і на поодиноких представників Радянської влади, як, наприклад, в Катеринославі такий замах зробили на мене два члени з'їзду з числа гайдамаків¹⁾.

Таким чином кількість течій і партійних фракцій на з'їзді фактично робила неможливим прийняти будь-яку резолюцію, лінію; так, проти признання правильності Берестейського договору російської Радянської влади для Росії, обов'язково висловлювались з одного боку де-які комуністи, а також ліві есери, а з другого боку їх підтримали у цьому всі українські есери та есдеки; цеб-то проти признання могла скластися більшість з'їзду.

Проти признання Радянської влади на Україні, як єдиного шляху до влади для українських робітників і селян, могли виступити представники правої Катеринославської течії, а їх підтримали українські есери та есдеки. Але проти признання Берестейського договору голосували всі комуністи та ліві есери.

Ліві есери рішуче і категорично одстоювали голосування кожного з цих питань окремо, напевно, бажаючи, щоб з'їзд не міг зробити ніяких дійсних революційних вказівок робітництву та селянству і тим дискредитувати більшовиків, а потім вже виступати керманичами революційного руху на Україні, направляючи його, зрозуміло, проти російської Радянської влади. Цей випадок треба було відпарувати, і це було зроблено в той спосіб, що більшовики обговорили свої погляди у фракції. Треба ще додати, що на другому Всеукраїнському З'їзді потрібно було ще об'єднати сили що до взаємовідносин України і Донбасу. Керівники Кривдонбасу спочатку навіть висловлювались проти участі рад Кривдонбасу на другому Всеукраїнському З'їзді, незалежно від того величезна більшість рад Криворіжжя та Донецького басейну мали своїх представників і це було фактичне розрішення цього наболівшого питання.

¹⁾ Один з них—Полторацький у 1904 році сидів разом зі мною у тюрмі. Що значить громадянська війна!

Цей мент можна вважати за поворотний для товаришів Кривдонбасу.

Питання всеукраїнського державного об'єднання проти всіх ворогів було розв'язане. Потім на дальших з'їздах ще мали місце де-які відгуки цих непорозумінь, але це були лише відгуки.

Більшістю голосів фракція прийняла наведену вище точку зору революційного марксизму, що правильно розв'язував для робітників на Україні національне питання згідно вказівкам 6-го З'їзду більшовицької партії і дальшій тактиці ЦК, а також визнала одночасно і необхідність Берестейського договору для російської Радянської влади і необхідність озброєної боротьби робітників та селян на Україні. В тому і виявилась класова єдність більшовицької партії, що перед найгострішим питанням життя і боротьби—Берестейським договором для Росії та озброєної боротьби для України, при всіх розходженнях і різних заявах, у всіх членів нашої партії виявилася повна дисциплінованість і єдність проти інших класових організацій, проти куркулівського націоналізму і дрібно-буржуазного есерівства. І більшовики виступили одноставно й одноголосно. Всі сподівання російських лівих есерів, що вони у лівих комуністів знайдуть своїх прихильників були поганою арифметикою. І такою ж марою залишилися надії лівих есерів, що вони знайдуть ґрунт у революційному селянстві.

Попередня боротьба і наступ германського імперіялізму на Україну розрізали українське селянство на дві рівні половини: з одного боку, заможне селянство—куркулі, хлібороби, що мали оборонців своїх інтересів у прихильників до ЦР у-есерів та у-есдеків,—ті самі заможники, що незабаром скинули оту ж Центральну Раду та її прихилиників і вибрали свого гетьмана,—а з другого боку, незаможне революційне селянство, що знаходилося тоді під впливом лівих есерів, але в мент рішучої боротьби за життя повинно було піти разом з нами, піти за радянським табором. Ліві есери хотіли провести третю лінію між гайдамацькою контр-революцією та пролетарською революцією, але в рішучий мент представники революційного селянства за ними не пішли, бо не хотіли загубити владу Рад.

Внесена більшовиками резолюція одночасно висловлювала відношення з'їзду до революційної боротьби, яку вела російська Радянська влада з германським імперіялізмом і одночасно до ЦР і до завдання боротьби українських робітників і селян за Радянську владу на Україні. Перед такою резолюцією ліві есери зупинилися. Члени з'їзду—революційні селяне та поодинокі робітники, члени партії лівих есерів та співчуваючі їм по цьому питанню майже одноголосно виступили разом з більшовиками. Проти цієї резолюції голосувала, зрозуміло, гайдамацька частина з'їзду, і керівникам лівих есерів залишилося або вкупі з гайдамаками виступати против більшовиків і навіть частини представників власної партії і тим самим підтримати УЦР, за

германський імперіялізм проти українського робітництва і селянства, або стати тут разом з селянами і робітниками, що пішли за більшовиками.

Дрібно-буржуазна істота есерівства виявилася тут цілком ясно. Вони заявили свій протест і утрималися від голосування. Цій перемозі більшовиків на другому з'їзді Рад допоміг ще один факт. Як сказано вже було раніш, з лав у-есдеків та есерів за ці часи революції випадали поодинокі робітники та більш менш великі угруповання, що спочатку виступали як ліві у-есдеки та у-есери, поки не приходили до комунізму. За часи другого Всеукраїнського З'їзду серед його делегатів була така група лівих у-есдеків на чолі з т. Врублевським, що його потім влітку 8 року, як члена комуністичної партії більшовиків України, розстріляли гетьманці. Ця невеличка група лівих у-есдеків, що вже з початку революції йшла цілком з більшовиками, за часи з'їзду розвинула досить жваву енергійну діяльність серед позапартійних членів з'їзду робітників та селян, що знаходилися ще під впливом націоналістичних ідей.

Таким чином по головному питанню з'їзду, що установлював всю його фізіономію і виявляв позицію українського робітництва та селянства у величезній боротьбі між робочою владою та імперіялізмом, більшовикам завдяки класовій пролетарській дисциплінованості та партійній єдності вдалося завоювати і закликати до єднання революційних гасел всі представлені на з'їзді маси позапартійні і ліво-есерівські і навіть де-які елементи, ще натхненні угаром націоналістичного впливу. Це мало свій відгук на всій дальшій боротьбі на Україні.

Гегемонію пролетаріату в боротьбі за Радянську владу, що мала місце вже з початку Жовтневої Революції на Україні, українське селянство виразно прийняло на другому З'їзді і визнало її надалі в боротьбі проти гетьманщини і Директорії в 18-му році, а після повстання куркулівського селянства в 19-му році в паузах контр-революції Денікіна та Врангеля селянство України остаточно висловилося за диктатуру пролетаріату в робочо-селянській республіці.

Не будемо тут подавати всіх постанов другого Всеукраїнського З'їзду Рад. Для більш детального ознайомлення з ними надсилаю читачів до збірника матеріалів та документів пролетарської боротьби на Україні, що його мав видати наш Істпарт. Тут лише нагадаємо, що крім резолюції про відношення до Берестейського договору і до наступу германського імперіялізму на Україну і крім заяви про вперту боротьбу на Україні з буржуазною диктатурою, крім заяви про державну самостійність України у цьому, з'їзд прийняв резолюції, що установлювали завдання боротьби відносно землі, відносно індустріальних підприємств і т. д. Ці резолюції цілком виявили ту ж лінію, що проводив Всеросійський З'їзд Рад за часи Жовтневої Революції.

Треба ще додати, що в одній з резолюцій другого Всеукраїнського З'їзду між іншим була постанова, що може, здавалося, не робила великих змін у становищі Радянської влади на Україні, але виявила рішення з'їзду по головному становому питанню біжучого менту. Справа в тому, що за часи другого Всеукраїнського З'їзду Рад, виступаючи одверто й озброєно проти буржуазної диктатури УЦР за владу рад, наші товариші, однак, ще не вирішили собі питання, яким же шляхом повинен йти розвиток революційного руху на Україні. Питання про відношення пролетарської частини України—Донецького басейну до загального українського об'єднання, де-яке розходження в цьому питанні за часи першого З'їзду ще знаходилися в невиразному становищі. Перед нашими товаришами стояла можлива перспектива тої середньої лінії, що далі через три роки виявилася на Далекому Сході у заснуванні Далеко-Східньої Республіки, де влада робітників і селян існувала де-який час в формі демократичної республіки. Ця переходова форма існує і в Бухарі, де заснована Бухарська Радянська Республіка являється демократичною, а не соціалістичною. Тому діячі нашого першого З'їзду Рад, оголошуючи владу робітників і селян, ухвалили для домашнього об'єднання українських робітників та селян ту ж назву держави, як і дрібно-буржуазні революціонери з УЦР.,—цеб-то назву Української Народньої Республіки, але вкладали в цей титул інший зміст, надавали йому інше класове значіння й розуміння. Другий Всеукраїнський З'їзд Рад, підкресливши цю різницю, заявив, що робітники і селяне України завжди розглядали засновану ними Українську Народню Республіку, як форму влади Рад на Україні. Щоб цю позицію робітників і селян України зхарактеризувати не теперішніми нашими політичними термінами, а тодішньою офіційною формулюванням, подаємо тут наказ ВУЦВІК'у українській делегації на надзвичайний загально-російський з'їзд рад, як його надруковано у «Збірнику постанов та розпоряджень робітничо-селянського уряду Української Радянської Республіки», виданому в Таганрозі року 1918-го: «Центральний Виконавчий Комітет Рад Робочих, Салдацьких та Селянських Депутатів України постановляє послати своїх представників на загальний федеративний Всеросійський З'їзд Рад і доручає своїм делегатам керуватися слідуючими положеннями: 1) Працюючі маси України і Центральний Виконавчий Комітет Рад України заобов'язують своїх делегатів виступати на з'їзді з енергійним і декларативним протестом проти 8-го пункту мирного договору, який безпосередньо направлений проти Радянської влади на Україні, але, приймаючи на увагу інтереси розвитку соціальної революції і вважаючи необхідними утримання і зміцнення соціалістичного Петербургу і Москви, яко вихідних пунктів світової революції, ЦВІК з свого боку не знаходить бажаним висловлюватися проти ратифікації мирного договору Російської Федерації з Германією і Австрією і доручає своїм

делегатам висловитися за ратифікацію цього мирового договору. 2) Що до умов договору відносно УНР, ЦВИК знову повторює свою ранішу постанову про згоду Української Народної Республіки та її Радянської влади прийняти умову мирового договору, що заключений з Германією і Австрією від імени УЦР, але при обов'язковій умові повного невтручання Германії і Австрії у внутрішнє життя України. 3) Робоча класа і всі працюючі маси України підтримують свою громадянську війну зі своїми внутрішніми ворогами—українською буржуазією та її Центальною Радою і всіма, хто її підтримує. 4) ЦВИК Радянської України доручає своїй делегації перед лицем загально-федеративного з'їзду і всього світу виступити з заявою, що працюючі маси України завжди розглядали УНР, як соціалістичну республіку, яка зв'язана з загально-російською робітничо-селянською республікою федеративними зв'язками, що коли ратифікація договору російської федерації з Австро-Германією формально рве федеративний зв'язок федерації з Україною і УНР стає самостійною республікою,—внутрішній зв'язок радянських республік залишається в повній силі. ЦВИК рад України від імени всіх працюючих України висловлює певність, що у дальшій боротьбі пролетаріату на Україні і всіх країн у близькому будучому федеративний зв'язок знову збудується і всі радянські республіки зіллються в одній соціалістичній федерації.

Х. ОСТАННІ КРОКИ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА УКРАЇНІ.

Другий Всеукраїнський З'їзд Рад відбувся під час наступу германо-гайдамацьких військ, коли фронт проходив уже недалеко від самого Катеринослава. В самому Катеринославі тоді майже весь час велася „мала війна“ анархістичними чотами, що виступали самочинно і вже тоді більше шкодили нашій боротьбі з ворогами революції, аніж допомагали цій боротьбі. Обібраний другим Всеукраїнським З'їздом Рад ЦВИК і його уряд--Народний Секретаріат мав лише 2-3 засідання в Катеринославі, де обговорювалася організація дальнішої боротьби з наступаючим ворогом. Після того невеличка кількість членів ЦВИК'у, його президії і Народнього Секретаріату переїхали до Таганрогу, а більшість членів ЦВИК'у, як і членів з'їзду, було кинуте в тил германського війська для організації збройної боротьби або на територію, що залишалася ще під владою рад, для організації військових сил.

Подано тепер коротенький нарис нашої боротьби з гайдамаччиною і австро-германськими військами після залишення Києва,—лише поодинокі риси героїчної боротьби, що потребує ще свого історика.

На правобережжі опір прихильників радянської революції і боротьба проти наступаючого імперіалізму могли тривати лише небагато часу. Також недовго тривала боротьба в Одесі,

Миколаїві, де революційне робітництво дало досить численні загони, але де ще більшість робітництва була спантеличена меншовицькою агітацією і при наступі германських військ утримувалася від безпосередньої військової боротьби. Червона гвардія робітників і робочої молоді Одеси, Миколаїва і других міст все-таки на де-який час затримала своїми партизанськими виступами похід окупантів, більшість тамтешніх товаришів загинула в тих боях, де-яка частина відступила, почасти морем, до Криму, почасти по залізниці—на Кривдонбас, Олександрівськ, Катеринослав. Червоногвардійські загони, що відступили з Києва в напрямку на Полтаву мали де-які сутички в Гребінці, Лубнях, Ромодані і стягалися до Полтави. В Полтаві вже почалася об'єднуюча організаційна праця призначеного головним командуючим військами т. Антонова-Овсієнко, але боротьбі під Полтавою пошкодила багато зрада коменданта Полтави, що за часи боїв перейшов на бік гайдамаків, завдяки чому в Полтаві загинула досить велика кількість червоногвардійців.

Що далі на схід, то більше сил для боротьби давало робітництво, то більш жорстокою ставала боротьба.

Центри формування сил червоної гвардії заклалися в ті часи в Харкові, Луганську і Катеринославі (зрозуміло, тут мова йде про головні центри, бо кожне місто чи містечко уявляло з себе тоді своєрідний центр, що власноруч провадив боротьбу на своїй території). Боротьба за Харків вже була більш упертою. Штаб червоної гвардії за півроку діяльності Радянської влади в Харкові розвинув досить широку працю. Вже в кінці 17 року і з початку 18 року Харків дав значну кількість червоногвардійців, що вирвали з рук ворога перемогу Радянській владі в боях і на заході під час наступу на Київ і на півдні—на Ростов.

Але Харків не тільки був центром радянського будівництва і революційної праці більшовиків,—він одночасно був центром меншовицької контр-революційної деморалізаційної агітації. Тут були головні керівники меншовицької партії на Україні: Рубінштейн, що потім з денікінцями втік за кордон, Сан та інші,—і праця цих діячів контр-революції мала свій вплив: де-які верстви Харківського робітництва не стільки принципово, скільки виходячи з місцевих тимчасових своїх інтересів (на них меншовики й грали), відходили від боротьби, а в справі про евакуацію засобів боротьби та продукції на радянську територію Росії навіть йшли проти заходів радянського уряду.

Так чи інакше, а в Харкові, завдяки діяльності штаба червоної гвардії, склалися досить значні сили під військовим керівництвом головного командуючого—Овсієнко-Антонова; тут же під Харковом відбулися найбільш жорстокі за весь цей період бої, і тут же революційні робочі мали найбільш серйозні за цей період поразки. Начерк цей не ставить завданням змалювати детальну історію війських подій, боїв під Люботином, під Барвинковою, під Ізюмом—досить тільки сказати, що відношення

сил було дуже певним: значна порівнюючи з попередніми силами і, однак, нечисленна, порівнюючи з німецькою силою, червона гвардія, що доходила до кількості трьох тисяч і навіть більше, мала перед собою декілька десятків тисяч німецького дисциплінованого війська, що пройшло школу західного фронту—а ззаду вона весь час почувала пасивну зраду меншовиків і активну зраду петлюрівців.

Німецьке командування мистецькими стратегічними ходами розривало наш фронт на декілька частин, розбиваючи кожну частину окремо, одну за одною. Тут серед багатьох інших товаришів загинув у бою найбільш видатний організатор оборони т. Чудновський. Під Славянськом та Ізюмом німецький наступ, захопивши залізничні шляхи, розрізав головні сили наших військ, і вони повинні були, залишивши потяги і бронепотяги, пішки пробиватися до Донбасу. Всі зорганізовані у Харкові червоногвардійські сили, розбиті в попередніх боях, розпорошилися. Лишки їх відступили почасти через Білгород на Курськ, через Богодухів до Вороніжа, а більша частина—до Донбасу, де вони стрінулися з відступаючими з Катеринослава та інших міст червоногвардійськими загонами гірняків. Бойова діяльність на Катеринославському напрямкові спочатку була не такою значною: це були сутички невеликих загонів, аж поки лінія фронту не дійшла до Криворіжжя, де робітництво дало велику кількість бойців. Коли ще ворожі сили не зайняли Харкова, в нашому штабі навіть були думки і надії про можливість контрнаступу, але невпинний рух німецько-австрійської військової навали, що хмарою насувалася з заходу, іноді зупинявся операціями наших загонів і навіть рушав назад на захід, але залізна п'ята німецького імперіялізму придавлювала всі спроби використати ці місцеві перемоги, і хвиля окупації котилася все далі, все ширше заливаючи останні клаптики радянської території на Україні.

Весь цей період боротьби червоної гвардії на Україні був добою так званої „ешелонної“ війни. Лише іноді наші червоногвардійські чоти йшли по звичайних шляхах, а в більшості відступ і наступ відбувався по залізницях. В цьому була в деякій мірі причина переваги німецької тактики над операційними планами штабу червоної гвардії. Скільки військових авторитетів—в тому числі і наших, радянських, потім глузувало з цього ешелонного засобу війни. Скільки раз доводили вони неможливість таких військових ешелонів.

Але ж кожна організація армії, кожне взаємовідношення між ворожими силами має відповідні засоби війни, і, дивлячись ретроспективно, треба сказати, що нормальні класичні форми наступу і відступу, коли б вони вживалися в час боротьби червоної гвардії з окупацією у березні-травні 18 року, були б не то некорисними чи шкідливими, а просто непосильними, неможливими для нас. Треба було певну кількість замінити

більшою ініціативою окремих військових одиниць і більшою рухливістю і здібністю до перебросок. Коли потім в процесі розвитку громадянської війни досить значну роль грали так звані „тачанки“ і автозагони, то в початку 18 року в червоній гвардії таку ж саму роль грали військові ешелони, їхня рухомість а також надзвичайність, несподіваність і навіть завзята необачність їхнього наступу, що іноді мала великий вплив на наступаючого ворога, звиклого до зовсім інших, масових, регулярних, „наукових“ засобів війни. Можна, напр. згадати, як під Олександрією зненацька кинутий військовий ешелон червоногвардійців прорвався по-за залізницею в тил німецьких військ, зчинив добрий бешкет і навів навіть паніку на ці дисципліновані імперіялістичні війська. Таких прикладів можна привести не один. Тому, згадуючи цей „ешелонний період“ війни, можна, звичайно, біdkатися, що ми не мали можливості пускати в хід хоч би ескадри літаків і взагалі все те багатство військової техніки, що зараз єсть у червоної армії, але треба сказати, що червона гвардія вживала всіх технічних засобів, що були під рукою і мала досить героїзму вживати їх в безумовно прикрих несприятливих обставинах, затримуючи все-таки на тижні і місяці наступ ворога.

Після залишення Києва та Катеринослава і переходу фронту на власну територію Донбасу до гірняцького металургічного району починається третій період військової боротьби робітників та селян України з українською контр-революцією та германським імперіялізмом.

Цей третій період має вже інші риси, що відрізняють його від попередніх двох. Перш усього боротьба перейшла на територію, де скупчилися десятки і сотні тисяч кривих пролетарів,—майже цілком застрахованих від демагогії дрібно-буржуазних меншовиків, які весь час агітували, що, мовляв, більшовики вивозять з України в Росію індустрію, майно і всі багатства. Тут, у Донбасі, ця агітація не мала свого відгуку серед робітництва. Шахтар вже бачив наступ контр-революційних білогвардійців, коли красновські банди займали шахти і руйнували їх до щенту. Громадська війна вже проводила тут кривавою рукою свій фронт і вже встигла викувати з простого заліза робочої маси тверду міцну крицю пролетарської волі,—не поодинокі гуртки, не окремі нахтненні ненавистю до експлуататорів пролетарі, не лише чоти героїчної, готової завжди на самопожертву молоді йшли тут до лав червоної гвардії, піднялося майже цілком все робітництво. Тут, у Донбасі, в квітні-травні 18 року жорстокі закони громадянської війни перекували пролетарську червону гвардію у новий чинник революції—революційну робоче-селянську червону армію, і це явище було одним з грандіозніших досягнень творчого пориву революції. Весь Донбас у квітні кипів. Сюди зійшлися всі передові сили революційного селянства і робітництва з усієї України. Сюди через

гайдамацько-германський фронт з захопленої вже імперіялізмом території пробивалися останні гуртки наддніпрянської червоної гвардії, тут зійшлися всі найбільш енергійні і видатні працівники робітничого руху всіх сел і міст, всіх країв України, апарат Народнього Секретаріату Центрального Виконкому на чолі з Народніми Комісарами: Бубновим, Коцюбинським, Богдановим та іншими.

Штаб Овсієнко-Антонова, бувший штаб червоної гвардії Катеринославу та Харкова, нарешті центральний штаб червоної гвардії Донбасу після скликання Народнім Секретаріатом в кінці березня 1918 року наради в Луганську об'єднали свою діяльність, скупчили свої сили для однієї мети, для одного діла. В той час як Правобережжя відбивалося від ворога коло двох тижнів, тоді як середню полосу України германський імперіялізм заняв через місяць, на окупацію пролетарської цитаделі України—Донбасу він повинен був витратити майже два місяці, хоч територія цього останнього клаптику української землі була тільки десятою частиною всієї України. Кінець кінцем імперіялістичні війська розбили робітництво. Буржуазна влада знову опанувала Україну.

Перед тим як кінчити цю історію останніх кроків Радянської влади на Україні в 1918 році і говорити про дальніший рух червоної гвардії та змагання за владу рад на Україні, треба тут подати відомості про загальні факти, що скерували діяльність більшовиків і взагалі усього робітництва і революційного селянства на шлях дальнішої боротьби за часи гетьманщини.

Після відходу Радянської влади повстало питання про дальнішу організацію сил, про вияснення завдань, тактики і боротьби пролетаріату. Зрозуміло, що всі ці завдання повинні були взяті на свої плечі робітники, а значить — партія більшовиків. На передодні відступу з останнього шматка радянської території України у Таганрозі 19—20 квітня 18 р. відбулася партійна нарада комуністів-більшовиків, членів ВУЦВІК'у рад України і робітників з окупованих і ще неокупованих місцевостей України. На нараді були присутні 69 товаришів. Головували на ній 19 квітня Ю. П'ятаков, і 20 квітня М. Скрипник. Секретарем обох засідань був тов. Ізаков-Крейсберг, якого в 19 р. розстріляли денікінці. Нарада поставила своїм завданням збудувати тимчасовий центр для підготовки з'їзду партійної організації комуністів-більшовиків України, прийняла більшістю 34-х голосів назву для партії комуністична партія більшовиків України. Відносно організаційних форм партійної діяльності нарада обговорювала дві резолюції і відкинула першу—т. Квірінга, що мала такий зміст: «заснувати автономну партію, що має свої ЦК і свої з'їзди, але підлягає загальному ЦК і з'їздам РКП», і прийняла другу—пропоновану декількома товаришами, як Ю. П'ятаковим, Бубновим і т. и.: «заснувати окрему самостійну Комуністичну Партію, яка матиме свій ЦК і свої партз'їзди і буде зв'язана з РКП через міжнародню комісію 3-го інтернаціоналу». Цю

резолуцію прийнято 35 голосами проти 21 голосів за першу і одного, що утримався.

При обговоренні питання про тактику партії на Україні нарада відкинула геть пропозицію т.т. Квірінга і Лівшиця—представників катеринославського погляду. Після того 15 прихильників катеринославської точки зору, вже характеризованої вище, залишило нараду, мотивуючи, однак, це лише «потребою свого спішного від'їзду, а не принциповими розходженнями». При голосуванні нарада прийняла тези т. М. Скрипника 26 голосами при 23, що голосували за П'ятакова, 2 утрималося і 3 прихильники катеринославського погляду заявили, що не приймають участі в голосуванні.

Заснувавши центр з 7 чоловік під назвою «організаційне бюро по скликанню конференції партійної організації комуністів-більшовиків України» і постановивши запросити до обласного Донецько-Криворізьського басейну і головного комітету соціал-демократів України (після того була додаткова постанова ввести представника від партійного угруповання бувших робітників Румчероду), нарада постановила скликати першу конференцію на 20 червня 18 року і доручила організаційному бюро увійти в переговори з ліво-українськими соціал-демократами щодо питання про об'єднання, а також виробити проект програму партії і представити партійній конференції. Не думаю, що буде зайвим, коли я подам тут для характеристики позиції нашої партії тези обох груп відносно тактики партії, що, як вже згадано вище, голосувалися на нараді.

ТЕЗИ тов. СКРИПНИКА (26: 23).

1) «Захоплення території України наступаючими німецько-гайдамацькими військами і військова поразка української Радянської влади привели до того, що на Україні утворилася диктатура контр-революції, що являється виразником волі та інтересів української буржуазії і союзного з нею германського імперіялізму, який окупував Україну. Ця контр-революційна диктатура, скерована проти робітничої класи і селянства, не користується підтримкою яких-будь широких верств українського населення і спирається виключно на силу багнетів германських військ і наймитів з гайдамацьких банд.

2) Ця контр-революційна диктатура буржуазії своєю діяльністю підіймає на боротьбу найбільш відсталі верстви селянства, з'ясовує справжній характер зрадницької агітації меншовиків і есерів і знову ставить перед кожним робочим і селянином задачу озброєної боротьби за Радянську владу. Таким чином перемога контр-революції являється цілком військовою, а не політичною, і пролетаріат знову має ґрунт для успішної боротьби за соціальну революцію.

3) Ця боротьба на Україні неминуче приймає форму інсurreкційного (повстанчого) руху. Маси підіймаються в окремих

місцевостях України, і рух зливається в загальну пожежу повстання.

4) Цей неухильний і самим ходом класових відношень викликаний зріст повстання пролетаріат направить на перемогу його комуністично-революційних відношень в міру його класової партійної організації, яка не допустить того, щоб дрібно-буржуазні партії стягли маси робочої класи і біднішого селянства, що повстають на боротьбу, на шлях загально-національної боротьби з чужоземними завоювателями, на шлях класової згоди і фактичного відмовлення від класової боротьби і класової мети пролетаріату.

5) Тому завданням комуністичної партії більшовиків України являється утворення класової партійної організації пролетаріату та керування нею в справі організації і проведення повстання робітничої класи і селянства проти диктатури контр-революційної буржуазії.

6) Партія повинна рішуче відмежуватися від меншовицько-угодовських течій, які признають, що соціальну революцію на Україні ліквідовано, і пропонують політику—стати на шлях роботи в межах буржуазного парламентаризму, а організаційно—поставити своїм завданням виключно біжучу роботу організації, агітації і пропаганди, що в крайньому разі лише в будучині приведе до революції.

7) Але разом з тим партія повинна не менше рішуче відмежуватися від есерівської течії чистого інсуректизму, що висуває єдину задачу—організацію повстанських актів хоч би й відірваних від масових груп. При чому утворення партійної організації має для цієї течії значіння лише постільки, поскільки ця організація необхідна для проведення повстання.

8) Проводячи свою роботу і організацію повстання робочих і селян України, КП(б)У повинна з'ясувати масам всю залежність успіхів цього повстання від того, що Радянська влада заховується і зміцниться в Російській федерації та від дальнішого розвитку світової соціалістичної революції.

ТЕЗИ т.т. БУБНОВА, П'ЯТАКОВА, КОСІОРА, ІЗАКОВА
і КОЦЮБИНСЬКОГО (23: 26)

1) Політичний лад, що устанавлюється на Україні після захоплення її території озброєними загонами австро-германського імперіялізму і Київської буржуазної ради, являється ладом військової диктатури. Ця диктатура цілком здійснює панування імперіялізму центральних держав Європи, при якому значіння буржуазної Ради не може не бути другорядним, завдяки чому і роля її в цьому імперіялістичному союзі підлягає ролі урядів центральних держав.

2) Германський імперіялізм після разгрому в даний мент військової сили Радянської влади на Україні не тільки відбудує

всевладність поміщиків і капіталістів, не тільки задушить експлоатовані маси українського народу, але й в корні зруйнує продукційні сили країни, висмоктавши все необхідне для продовження імперіалістичної війни на заході, харчування для армії і сировину для військової продукції.

3) Військовий лад і грабіжницька економічна політика завоювачів робоче-селянської України, в край погіршить положення працюючих, викличе гостре незадоволення і образу проти імперіалістів, загострить волю робочих проти капіталістів, селян—проти поміщиків і куркулів, і тим самим зміцнить повстанчий рух на Україні.

4) Зростаюче повстання робочих і селян проти ярма германсько-гайдамацьких завоювачів являється лише окремих ментом боротьби експлоатованих класів проти світового імперіалізму. Це явище ставить розвиток і результат повстання на Україні в тісний зв'язок з долею міжнародної робочої революції. Разом з тим повстанчий рух пролетарів і напів-пролетарів України підтримуватиме розвиток революції в міжнародному масштабі і не може не вплинути на зміцнення центральної Радянської влади на півночі Росії.

5) При таких умовах основним завданням партії являється організація озброєного повстання пролетарсько-селянських мас України проти гнобителів. Партія повинна заховати всі свої сили для зміцнення масових організацій, для розвитку широкої агітації, заклик до озброєної боротьби з германо-гайдамацькими бандами і допомагати організаційно і фактично партизанським чотам, прямуючи до внесення найбільшої організованості в їхню повстанчу роботу.

6) У зв'язку з утворенням Ц. Виконкомом Рад України уряду повстання в формі особливого Народного Секретаріату зі спеціальним призначенням, при виконанні партійними організаціями означених задач менту, вони повинні координувати свою діяльність з повстанчою діяльністю робоче-селянського уряду України. Зокрема—вся військова технічна робота пролетарських організацій повинна провадитись під керівництвом Народного Секретаріату».

Одночасно з партійною нарадою комуністів-більшовиків відбулося останнє засідання Всеукраїнського Центрального Виконавчого Комітету в Таганрозі—здається, 17 квітня 18 року. На цьому засіданні ВУЦВІК ухвалив перекинути майже всіх своїх членів у тил ворогові для організації повстання і для заснування військових революційних комітетів по містах та селах України. Лишок кинуту було до червоногвардійських загонів, а всі права і обов'язки ВУЦВК'а і Народного Секретаріату передано повстанчій д'єв'ятці—Повстанчому Народному Секретаріатові, що склався з 4-х комуністів-більшовиків, одного ліво-українського еседека (Врублевського), 4-х лівих есерів. Завданням цього Повстанчого Революційного Народного Секретаріату

було надсилання емісарів на Україну, організація революційно-військових комітетів, згідно з планом операцій, піддержання з ними звязку. Після липневого повстання лівих есерів у Москві перший з'їзд КП(б)У постановив розірвати з лівими есерами, розпустити Народній Секретаріат і його функції передати партійному Центральному Революційному Комітетові. Організаційну, центральну, партійну і військово-революційну працю таким чином партія перенесла після військових подій в березні—квітні 18 року за кордон України—в Москву з передніми пунктами в Орлі та Вороніжі, а потім на демаркаційну лінію—х. Михайлівський і інше.

Трагедія трьохмісячної героїчної боротьби українського робітництва та селянства з буржуазною диктатурою ЦР і наступаючого германського імперіалістичного війська прийшла до свого закінчення. Тисячі і десятки тисяч робітників і селян вкрили трупом міста і села України, складаючи барикади, що на них спинявся ворожий наступ контр-революційних військ. Боротьба була жорстока. Напруження сил було остаточне. Великі були жертви—і не перемоги, а важкі поразки викликало повстання цього періоду. Але історія визволення завжди пишеться кривавими рядками, і та шляхетня кров, що лилася у боротьбі за революцію, і ті жертви не були даремними. Боротьба червоногвардійських загонів на Україні мала своїм наслідком єдине бажання українського робітника і революційного селянина до боротьби; по-друге, вона спинила наступ германських військ на Радянську Росію, бо треба згадати, що Берестейський договір не означив східній кордон контр-революційної України і західній кордон Радянської Росії, а значить кордон повинен був пройти там, де його накреслить кривава рука германського імперіалізму. Нарешті, велике і політичне і військове значіння для дальшої боротьби Радянської влади мали ті сили, що відступили з України на територію Радянської Росії декількома шляхами. Відступали українські червоногвардійці після боїв на Україні переважно в напрямках на північ: в чернігівському напрямкові, куда відступали правобережні загоны, київська і чернігівська групи червоногвардійців; там вони склали першу повстанчу дивізію, що розвинула свою діяльність у демаркаційній полосі; там, між іншим, знаходилися і червоні козаки т. Примакова. Другий напрямок відступу червоної гвардії це був з Харкова на північ під Курськ, де склалася друга українська повстанча дивізія. Третій напрямок відступу це був почасти з Харкова по залізниці до Вороніжу, а почасти з Донбасу через Мілерово теж на Вороніж. Треба додати, що цим напрямком відступала досить велика кількість анархичних зграй, що тоді приймали кольор червоної гвардії, але на ділі лише гальмували справу боротьби, лише їй шкодили. Саме на вороніжському напрямкові, як і на інших, приходилося, крім спроб роззброювати, іноді озброєною рукою боротися з ними, як то було, наприклад, у С., де анархичні

банди, відступаючи з України, на день чи на два затримувалися у місті. Але це була піна на хвилях революції. Головна маса сил, що відступила з України цим напрямком—це були дійсні, чесні революційні пролетарі та селяне—червоногвардійські-чоти та салдати бувшої царської армії. Тут біля Вороніжу вони переформувалися і склали 8 армію, ставши її головним осередком. Треба лише нагадати, що славетня дивізія Кіквідзе, що й досі існує під цим ім'ям, склалася з товаришів, що відступили тоді з України на Вороніж.

Четвертий напрямком відступу йшов через Таганрог на Ростов. Після великих і довгих боїв під Батайськом на північному Кавказі там вони склали головний осередок військ Кубансько-Чорноморської Радянської Республіки. Як історія України, так і історія Кубанщини, Чорноморщини і всього північного Кавказу в 18 році ще чекає своїх дослідників. Велетенський похід червоної гвардії через гори на Катеринодар, не менш величезний марш серед повставших козаків та обдурених горців, грандіозна боротьба на Кубані, на Тереку—по всій пустелі від Кубані до Астрахані і врешті заснування злишків червоних сил—нової червоної робоче-селянської 11 армії—це одна з яскравіших сторінок громадської боротьби цього періоду.

Нарешті, останнім напрямком відступу радянських сил з України це був просто шлях з Донбасу через Лихую на Царицин. Це був головний шлях відступу. Після десятків боїв кривавих і жорстоких—населення пролетарської цитаделі України побачило перед собою неминучість контр-революційної імперіалістичної окупації. Воно вже знало, що це значить. Сюди з південного сходу вже приходили добровольці-білогвардейці. Вони знали, що буржуазна контр-революція з заходу несе для пролетарів таку ж долю, як контр-революція зі сходу. Донбас спочатку боровся і утримував наступ ворога, а далі перед всім робочим населенням повстала перспектива неминучої необхідності загального відступу. Піднялися десятки і десятки тисяч робітників зі своїми жінками і дітьми, з усім своїм злидненням майном і рушили з Донбасу. Це було нове велике переселення народів. Відступали не лише загони молоді, чоти поодиноких бойців—це рушив загалом весь пролетаріат Донбасу. Біля 200.000 душ чоловіків, жінок і дітей вийшло з Донбасу, шукаючи шляху на ту територію, де править Радянська робітниче-селянська влада. Перед керівниками центрального штабу червоної гвардії Донбасу, а саме перед т. т. Ворошиловим, Артемом, Межлауком та іншими стало питання установити шлях і порядок відступу прямо на схід повз залізницю Лихая—Царицин, але це значило пройти декілька сот верстов території, занятої в більшості заможним донським козацтвом, що вороже й контр-революційно ставилося до Радянської влади. Іншого шляху не було. На півдні і на півночі та з заходу півколом вже оточували кінні авангарди німецьких військ, і от вздовж залізниці на Царицин,

маючи ззаду німецькі війська, базуючись на залізницю, два місяці, кожен день, вранці і увечері, вдень і вночі, борючись з білогвардійськими бандами, відступали наші товариші з Донбасу. Спочатку це були неорганізовані сили, поодинокі загони, що установлювали кожний свою дисципліну і своїх командирів, але боротьба загартувала їх, бо кожний знав, що хто відстав від щільної маси—гине, що тільки об'єднанням сил можна відбитися ззаду, справа і зліва і пробитися туди на схід до вільної Волги. Так у боротьбі, в пожежі боїв, в огні нападів контр-революції, з цієї 200 тисячної маси, що спочатку нагадувала лише зграю людей, виковалася могутня дисциплінована, нахтненна революційною свідомістю і пролетарською волею сила, що стала далі під командуванням тов. Ворошилова основним осередком формування 10-ої і 9-ої армій. Далі вона на протязі майже року боронила Радянську владу від донських білогвардейців.

Так революційні робітники і селяне, що відступили з України у 18-му році, склали головні осередки 8, 9, 10, 11 армій червоних, що далі славетно боролися за радянську революцію, а повстанчі дивізії на півночі України на демаркаційній лінії між гайдамацькою Україною і радянською Росією склали армії, що потім були реорганізовані в 12, 13 червоні армії. Дальша історія цих армій всім відома, їм можна не соромитися своїх попередників 18 року і тих сил, що з них вони виникли в пожежі революції.

Треба вже кінчати цей нарис військового відступу наших сил з України в останній мент боротьби проти окупації германського імперіялізму та буржуазії ЦР. Але не можна не згадати ще один напрямок відступу, напрямок трагедії, крові і гибелі—це напрямок відступу з Донбасу на південний схід—з Луганську на Сулин і Олександрово-Грушевку. Сюди відступило декілька десятків тисяч червоногвардейців, але вони не дали початку якій-будь новій червоній робоче-селянській армії, їх доля була суворою—тут же на шляху відступу всі вони й загинули. За часи цього відступу трохи раніш Ростов і Новочеркаск вже захопила донська контр-революція. Ще за часи перебування ЦВІК'у і Народнього Секретаріату України в Таганрозі і в Ростові, здається, генерал Улагай підняв проти влади Рад повстання козаків та калмиків, захопив Новочеркаський і підступив майже до самого Ростова. Тоді по згоді з донецьким радянським урядом Народній Секретаріат кинув проти нього червоногвардійський загон імени Народнього Секретаріату. Це вже не історія, а епопея. Загон імени Центрального Виконкому затримав у кілька десятків раз численішого ворога, а потім підтриманий, зорганізований т. Сирцовим та іншими т. т. силами донських козаків, відбив чорну зграю Улагая і визволив знову Новочеркаський. Але після відступу наших сил з Таганрогу, після того як білогвардейці захопили Ростов, коли вздовж Дону під Батайськом біля місяця станув фронт, становище перемінилося. Ударні колони німецьких

військ розрізали тоді наші сили на поодинокі групи. На заході від групи, що відступала з Донбасу в південно-західному напрямкові, стояла величезна сила германського війська, з північного заходу нависала германо-гайдамацька кіннота, на півдні у Ростові, куди спочатку прямували вони, вже панували білогвардейці, на півночі відрізували їх від армії Ворошилова німецько-козацькі війська, а зі сходу, наче вибух,—коло повстань контр-революційних заможних козаків. У чорному колі контр-революційних сил всі лягли головою за революцію. Лише спогади поодиноких товаришів, що вирвалися живими звідтіля, залишили нам спомини цих трагічних днів. Наче вовки на обляві, кидалися донецькі шахтарі з боєм на всі боки і всюди зустрічали переможні сили буржуазної челяді. Гинули тисячами. Біля дванадцяти тисяч червоногвардейців захопили тут в полон білогвардейці і тут відбулися самі ганебні акти контр-революційного буржуазного терору. Полонених червоногвардейців тримали в Олександро-Грушевському чи то Суліні у вимбарях, де їх охороняла ростовська і новочеркаська молодь з гімназистів, студентів та інших учнів. Бажаючи навчитися командувати пролетарями і боротися з ними, ця свідомо дипломована, «культурна», «золота» буржуазна молодь робила собі забавку з того, що вигоняла сотні полонених червоногвардейців на зогорожене колючим дротом невеличке поле, де потім брала їх на мушку, як зайців, а тих, хто ще залишався в живих, підпалювала, поливши гасом і нафтою ці тюрми-вимбарі, і вони всі загинули в цій пожежі. Лише поодинокі товариші тоді врятувалися та й тих треба довго відшукувати, щоби вони розказали про цей буржуазний терор. Скільки галасу було з боку освіченої світової буржуазії проти пролетарського червоного терору. Як і тепер кричать всі прихильники буржуазного демократизму проти того, що 15 членів ЦК так званої партії есерів за їхню зрадницьку діяльність і терор проти керівників Радянської республіки присуджено до кари на голову. 15 чоловік—і 12 тисяч під Олександрово-Грушевськом і тисячі і десятки тисяч інших—яке порівняння! Але це—буржуазні наймити, це освічені локаї світового капіталізму, а то—то були прості революційні пролетарі і незаможні селяне.

Кров'ю і залізом, вогнем і одчаєм провели наші червоногвардійські сили лінію кордону Радянської території на мапі бувшої Росії. Радянська влада на Україні загинула. Німецький імперіалізм придушив озброєною рукою її прихильників. Її війська були за кордоном. Під протекторатом германських генералів та під захистом багнетів півміліційної германсько-австрійської армії знову повстала диктатура буржуазії, диктатура крові і заліза, знову мов у пропасниці затанцювала перед німецькими вже панами Центральна Рада, включаючись «союзникам» і показуючи селянству замість землі—язика.

А потім гетьманщина заснувала свою владу на Україні, а одночасно—там, у темряві підпілля, на дні суспільного життя,

революція готувала свої сили до дальшого повстання, до дальшої боротьби за визволення працюючих. Щоб зхарактеризувати становище тодішнього настрою, я подам тут уривки з відозви ЦКП(б)У до робітників і селян України:

«Чорна темна ніч нависла над Україною. Пожадливе вороне злетілося зі всіх сторін та розшматовують нашій рідний край, кожний хоче вирвати собі шматок, кожний хоче поживитися, кожний хоче получить свою долю в багатій здобичі...

Вогнем та мечем проходять німці та українські кати по селах та містах України. Артилерійським та кулементим вогнем відповідають вони на бажання робітників та селян; села—палять, розстрілюють робітників та селян, в тюрмах, повнісінько наших товаришів, стогін стоїть над Україною. Крик бідняків, яких мучать, б'ють, розстрілюють, катують. Капіталісти та поміщики вертають після своєї перемоги. Горе бідакові. Горе робітникові та селянинові. Чорна темна ніч повисла над Україною.

Але знову збираються трудящі маси з силою, знову вони складають свої ради, знову строяться в штурмові колони та готуються нанести своєму смертельному ворогові страшний, смертельний удар. Серед чорної ночі блискають вогні. Від часу до часу чути глухі удари грому. Темні хмари нависли над нашим краєм. Наближається страшна буря. І душно перед нею. І багато людей тратить рівновагу та готові вже зараз, негайно, не дожидаючись сусіда, не об'єднавшись, не згуртувавшись, без зв'язку, поодинокі битися з добре озброєним, зорганізованим, численним, мицно-дисциплінованим ворогом. Але поодинокі виступи неминуче кінчатся катастрофою. Їх розбиває сильний та хитрий ворог. Гуртки повстанців він стирає з лиця землі і тим зменшується наша сила, дезорганізується наша підготовча робота, розстроюються наші ряди. Так наступати не можна. Ми знову іменем комуністичної партії більшовиків України попереджаємо Вас, товариші: не робіть помилок, не давайте проклятим ворогам нашим—поміщикам та капіталістам, як українським так і німецьким, при допомозі своїх вояків розбити наростаючий генеральний штурм, наростаюче генеральне повстання. Ми заявляємо Вам: тільки в загальному озброєному повстанні всіх робітників та селян України—спасіння. Кожний робітник, кожний селянин повинен бути готовий на смерть, повинен проїнятися тою гадкою, що він або умре в красивій славетній боротьбі за визволення робітників та селян України від страшного гніту германо-гайдамацьких катів, або буде жити в совітській робоче-селянській Україні...

Тому кожний робітник, кожний селянин повинен бути готовим зі зброєю в руках вмерти за відновлення Совітської влади на Україні... Буря вже близько. Ми всі повинні бути готовими до цієї хвили. Готуйтеся до головного удару з усіх сил. Діставайте зброю, організуйтеся в отряди, батальйони та полки,

утворюйте воєнно-революційні комітети, утворюйте свої штаби, готуйтеся до штурму, буря надходить...

Будьте на поготові. Організованість, згода та обережність з одного боку, сміливість, твердість та готовність вмерти за владу Совітів, за владу робітників і незаможних селян—з другого боку, повинні бути вашими гаслами. Буря надходить. Щоб не застала вона Вас несподівано! Хай ніхто не ухиляється від боротьби— всі повинні битися з ворогом, всі повинні йти на штурм, всі повинні битися з поміщиками, капіталістами, гайдамаками та німцями. Пам'ятайте: всім, хто проти нас—проти робітників та селян України—смерть! Хай не останеться ні одного поміщика, ні одного банкіра, ні одного капіталіста, ні одного генерала, ні одного німецького салдата, хто посмів обернути зброю свою проти нас. Але пам'ятайте також, що серед німецьких військ єсть багато наших товаришів, таких самих робітників та селян, як і ми. Частина з них буде під час штурму на наших боці, і цих ми повинні прийняти, як товаришів. Кожний німецький салдат, який одмовиться стріляти в робітників та селян України, повинен найти в нас найкращих, найщиріших товаришів, але всякий салдат, хто б він не був, німець чи австрієць, венгер чи українець, турок чи румун, русин чи руський, що підняв руку на брата свого—смертю умре. Ніякої помочи, ніякого милосердя, ніякої милости. Або—або. Або з нами, або проти нас. Коли з нами—наш товариш, коли проти нас—наш ворог, а для ворогів у нас не буде пощади. Як сталеву стіною ми повинні стати, товариші, сталеву, непобориму. Штурм наближається, і ми повинні бути готовими до генерального, загального, могутнього, невдержимого та несокрушимого штурму».

В підпіллі пригніченої України йшло будування нових сил для боротьби за революцію. Ворог кинув до в'язниці тисячі бойців. Тисячі бойців гинули, але шлях до перемоги був намічений правильно. Робітничий клас України, спираючись на революційне селянство, готувалася до нової боротьби за Радянську владу,—за свою владу.